

BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK SÖZLEŞMESİ: MÜZAKEREDEN UYGULAMAYA

Ferhunde Hayırsever TOPÇU*

Özet

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, biyoçeşitliliğin korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını amaçlayan önemli bir çok taraflı çevre sözleşmesidir. Bu çalışmanın amacı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ni incelemek ve Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik ile ilgili politikalarını sözleşme çerçevesinde değerlendirmektir. Bu amaçla ilk olarak Sözleşme'nin müzakere süreci, ikinci olarak Sözleşme'nin içeriği ve rejimi oluşturan başlıca kurallar ile kurumsal mekanizma ortaya konulacaktır. Üçüncü olarak Sözleşme'nin uygulanması ve sorunları, dördüncü olarak Türkiye'nin Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi çerçevesinde durumu ele alınacaktır. Son olarak Sözleşme'nin geleceği açısından önerilere yer verilecektir. Günümüzde türlere ve ekosistemlere yönelik tehdit artarak devam etmektedir. Bu nedenle Sözleşme'nin uygulanması ve sorunların giderilmesi önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Biyoçeşitlilik, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, Türkiye*

CONVENTION ON BIOLOGICAL DIVERSITY: FROM NEGOTIATION TO IMPLEMENTATION

Abstract

Convention on Biological Diversity is an important multilateral environment agreement to protect biodiversity and to use it in a sustainable way. The aim of this study is to examine the Convention. With this aim, firstly negotiations of the Convention, secondly its content and major rules and institutional mechanism of the biodiversity regime will be overviewed. Thirdly implementation and problems of the Convention, fourthly the position of the Turkey concerned the regime will be assessed. Finally suggestions for the future of Convention will be offered. At present the threat to species and ecosystems continues increasingly. Therefore resolving the problems and implementation of the Convention will remain important.

* Yrd.Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Kentleşme ve Çevre Sorunları ABD. e-posta: hayirseverf@yahoo.com.tr

Keywords: *Biodiversity, United Nations Environment Programme (UNEP), Convention on Biological Diversity, developed and developing countries, Turkey*

Giriş

Genel olarak bir yerdeki tüm bitki, hayvan ve mikroorganizma türlerini kapsayan biyolojik çeşitlilik veya kısaca biyoçeşitlilik¹, büyükten küçüğe doğru, başlıca üç parçadan oluşmaktadır. Bunlar ekosistem çeşitliliği, tür çeşitliliği ve genetik çeşitliliğidir.² Her ekosistem sahip olduğu iklim, toprak ve biyotik özellikleri bakımından, başka ekosistemlere göre, az çok farklılıklar gösterir. Böylece ekosistem çeşitliliği ortaya çıkar. Tür çeşitliliği, bir bölgede mevcut olan canlı türlerinin sayısını ifade eder. Genetik çeşitlilik, bir tür içindeki çeşitliliğidir; bir türün değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilmesi için gereken, gen havuzundaki kalıtsal bilgilerin çeşitliliğini ifade eder. (Demirayak, 2002: 4-5; Işık, 1997: 16, 18; Keleş ve Hamamcı, 2005: 79; TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 9).

Bioçeşitliliğin önemi geçmişten günümüze artarak devam etmektedir. Bioçeşitlilik tarih boyunca insan toplumlarının maddi, manevi, kültürel ve estetik olarak bağımlı olduğu birçok hizmeti sağlamıştır. Bioçeşitlilik ekosistemin işleyişinin temelini oluşturmaktadır (Harrop ve Pritchard, 2011: 474). Benzer şekilde Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne³ göre biyolojik çeşitlilik hem kendi başına hem de ekolojik, genetik, sosyal, ekonomik, bilimsel, kültürel, rekreatif ve estetik açıdan değer taşımaktadır. Ayrıca biyolojik çeşitlilik biyosferdeki yaşam destek sistemlerinin idame ettirilmesi ve evrimi için önemlidir (BÇS, Önsöz, Prg. 1, 2). Bioçeşitlilik insanların gıda, ilaç ve diğer temel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bioçeşitlilik özellikle gıda güvenliği için esastır. Üretimi yapılan tüm tarım ürünlerinin, bitki ve hayvan türlerinin temeli, doğada bulunan yabani akrabalarına dayanır. Günümüzde de yeni tarım ürünleri elde etmek veya mevcut olanları insanların ihtiyaçlarına göre iyileştirmek için yabani türlerden yararlanılmaktadır ("Biyolojik Çeşitlilik Nedir?", 2011: 1).

Ancak bioçeşitliliğin bileşenleri olarak ekosistemler ve türler hızla bozulma ya da yok olma tehdidi altındadır. Tehdit altında olan bioçeşitliliğin korunmasına yönelik bölgesel veya uluslararası düzeyde girişimler olmuştur. Bunlar arasında bioçeşitliliği uluslararası hukuk bağlamında kapsamlı bir şekilde ele alan

¹ Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi metninde "biyolojik çeşitlilik" olarak kullanılmakla birlikte, biyolojik çeşitlilik ve biyoçeşitlilik terimleri uluslararası ve ulusal yazında yaygın olarak birbirinin yerine kullanılabilir.

² Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin tanımına göre, biyolojik çeşitlilik, "diğerlerinin yanı sıra kara, deniz ve diğer su ekosistemleri ile bu ekosistemlerin bir parçası olduğu ekolojik kompleksler de dahil olmak üzere tüm kaynaklardan canlı organizmalar arasındaki farklılaşma anlamındadır; türlerin kendi içindeki ve türler arasındaki çeşitlilik ve ekosistem çeşitliliği de buna dahildir." (Madde 2).

³ Metinde Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi yerine kısaca BÇS veya sadece Sözleşme ifadesi kullanılacaktır.

Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin önemi büyüktür (Koester, 1997: 2). Bu çalışmanın amacı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve bu Sözleşme ile oluşturulan rejimi incelemektir. Bu amaçla ilk olarak Sözleşme'nin oluşum süreci ele alınacak ve Sözleşme'nin ortaya çıktığı müzakere süreci gözden geçirilecektir. İkinci olarak Sözleşme'nin içeriği ve rejimi oluşturan başlıca kurallar ve kurumsal mekanizma ortaya konulacak; Sözleşme'nin imzaya açılmasından günümüze kadar bu yapıda ortaya çıkan değişiklikler izlenecektir. Üçüncü olarak Sözleşme'nin uygulaması ele alınacak, Sözleşme'nin etkililiği ve sorunları irdelenecektir. Dördüncü olarak Türkiye'nin Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi çerçevesinde durumu değerlendirilecektir. Son olarak Sözleşme'nin geleceği açısından strateji ve önerilere yer verilecektir.

I. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Müzakere Süreci

Günümüzde 300'den fazla çok taraflı çevresel anlaşma vardır ve bu anlaşmaların yaklaşık %30'u bütünüyle ya da kısmen biyoçeşitlilikle ilgilidir (McGraw, 2002: 21). Bunların çoğunluğu belirli tür ve habitatların/ekosistemlerin veya alanların korunmasını ve belirli faaliyetlerin düzenlenmesini amaçlar. Ayrıca biyoçeşitlilikle ilgili anlaşmaların birkaçı uluslararası iken, çoğunluğu bölgesel bir niteliğe sahiptir. Biyoçeşitlilikle ilgili başlıca uluslararası sözleşmeler Özellikle Su Kuşları Yaşama Alanı Olarak Uluslararası Önem Sahip Sulak Alanlar Sözleşmesi (Ramsar Sözleşmesi), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi (Paris Sözleşmesi), Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES), Yabani Hayvanların Göçmen Türlerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Bonn Sözleşmesi-CMS) ve Avrupa Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi'dir (Bern Sözleşmesi). Bunlardan Ramsar belirli habitatları, Paris belirli yerleri, CITES belirli faaliyetleri, Bonn belirli türleri hedeflemektedir (McGraw, 2002: 21).

BÇS ise biyoçeşitliliği uluslararası düzeyde kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Bu tür bir kapsamlı yaklaşımın temelinde biyoçeşitlilik unsurlarına yönelik insan kaynaklı tehdidin büyümesi yatmaktadır. Bunun nedenleri ise artan nüfus, ekonomik gelişme ve aşırı tüketim sonucunda biyolojik kaynaklara yönelik talebin artması; uygun olmayan teknolojinin kullanımı; uluslararası ticaretin artışı; piyasaların biyoçeşitliliğin gerçek değerini anlamadaki başarısızlığı; hükümetlerin biyolojik kaynakların aşırı kullanımı ile ilgili sorunları saptama ve çözme başarısızlığı; göç ve hareketlilik olarak sayılabilir (Zedan, 2005: 497). Ayrıca yayılcı yabancı türler biyoçeşitlilik için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Yayılcı yabancı türlerin dünya çapında verdiği zararın toplam maliyetinin yılda 1.4 trilyon dolardan daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (Zedan, 2005: 497). İklim değişikliği de habitat ve tür kayıplarının hızlanması yönünde bir tehdit oluşturmaktadır.

Sayılan nedenlerle doğal habitatlar ve ekosistemler her yıl daha fazla tahrip edilmekte, türler yok olmaktadır. *Global Biodiversity Outlook 2*'de (Secretariat of the CBD, 2006: 3) dikkat çekildiği gibi, ormanların tarım alanına çevrilmesi yoluyla gerçekleşen ormansızlaşma çok yüksek oranda devam etmektedir. 2000 yılından itibaren orman kaybı yılda 6 milyon hektardır. Kıyı ve deniz ekosistemleri büyük ölçüde insan faaliyetlerinden etkilenmektedir. İçsu türleri %50, deniz ve kara türleri %30 azalmıştır. *Global Biodiversity Outlook 3*'e (Secretariat of the CBD, 2010) göre de belirli yaşam alanlarına özel kuş türleri, tüm dünyadaki kıyıkuşu popülasyonları, ormanların ve deniz çayırıklarının dağılımları ve mercan kayalıklarının durumu her yıl daha da kötüye gitmektedir. Dünya bitkilerinin dörtte biri yok olma tehdidi altındadır. Omurgalıların varlığı son 30 yılda üçte bir oranında azalmıştır (Secretariat of the CBD, 2010: 16).

Tehdit altında olan biyoçeşitliliğin korunması başlangıçta belirli yere özgü türlerin kaybolması gibi doğa bilimlerinde teknik konular olarak görülmüş, sosyal bilimlerde çok dikkat çekmemiştir. Ancak BÇS'nin imzalanmasıyla birçok ülke için biyoçeşitliliğin korunması hukuki bir yükümlülük haline gelmiştir. Ayrıca biyoçeşitlilik kaynaklarının artan ticari önemi ekonomik çıkarları harekete geçirmekte; biyoçeşitliliğin korunması artan şekilde politik bir konu olmaktadır (Baker, 2003: 24). Dünyanın tarım yapılabilecek nitelikteki alanları ve su kaynakları hızla kirlenmekte ve yok olmaktadır. Bu nedenle biyoçeşitlilik, özellikle genetik kaynaklar anlamında da büyük bir güç durumuna gelmektedir ("Biyolojik Çeşitlilik Nedir?", 2011: 1).

Söz konusu nedenler doğrudan biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik bir uluslararası sözleşmenin müzakere edilmesi ve içeriğinin şekillenmesi açısından belirleyici olmuştur. Özellikle ekonomik gelişme, uluslararası ticaret, aşırı tüketim gibi nedenlerle biyolojik kaynaklara yönelik talebin artması bir düzenleme gereğini doğurmuştur. Ancak bu nedenler Sözleşme'nin uluslararası müzakere sürecinin de zorlu geçmesine yol açmıştır.

1992 yılında Rio Konferansı'nda imzaya açılan BÇS'nin oluşum ve gelişim sürecine bakıldığında, öncelikle Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve diğer hükümet-dışı örgütlerin çalışmaları görülmektedir.

1980'de IUCN, UNEP ve World Wildlife Fund (WWF) işbirliğiyle başlatılan *Dünya Koruma Stratejisi* ile kavramsal olarak 'koruma, kaynaklara erişim ve sürdürülebilir kullanım'la ilgili teknik, hukuki, ekonomik ve finansal konular gündeme gelmiştir. IUCN tarafından ilk olarak flora ve faunanın yerinde (*in-situ*) korunması hakkında bir Sözleşme tasarısı hazırlanmıştır. Bir uluslararası biyolojik çeşitlilik sözleşmesi geliştirme düşüncesi UNEP ve bazı devletlerin de dikkatini çekmiştir. 1987'de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan

Brundtland Raporu'nda da kaybolan türler ve tehdit altında olan ekosistemler sorunu ortaya konulmuş; türleri koruma sözleşmesi önerilmiştir.⁴ Raporun yayınlanmasından bir ay sonra toplanan UNEP 14. Yürütme Konseyi'nde, ABD bir uluslararası biyolojik çeşitlilik sözleşmesi için çalışma çağrısında bulunmuştur. Yerinde korumayı hedefleyen IUCN'nin ilk tasarısına karşın, ABD biyolojik çeşitlilikle ilgili mevcut koruma sözleşmelerini ve bunların sekreteriyalarını bir araya getiren bir şemsiye sözleşme⁵ hazırlanmasını önermiştir (Chazournes, 2008: 1).

1988'de UNEP Yürütme Konseyi girişimiyle 25 ülkeden gelen biyoçeşitlilik uzmanlarının katıldığı görüşmede ilk olarak mevcut sözleşmelerin tümünün bile biyoçeşitliliği tam olarak kapsamadığı ve uluslararası düzeyde bir biyoçeşitlilik sözleşmesinin hazırlanması konusunda anlaşılmuştur. Yürütme Konseyi'nin kararıyla kurulan Biyolojik Çeşitlilik Uzmanları Geçici Çalışma Grubu mevcut sözleşmelerde değişiklikler yapmanın zor olacağını ve zaman alacağını belirtmiştir (Koester, 1997: 3). Biyolojik çeşitliliğin çeşitli boyutlarını düzenleyen mevcut uluslararası hukuk araçlarını bütünleştiren bir şemsiye sözleşme hazırlanması önerisi ise resmi müzakerelerin başında reddedilmiştir (McGraw, 2002: 19).

Bir sözleşme hazırlanması görüşü doğrultusunda, BÇS 10 hükümetlerarası görüşmede müzakere edilmiştir. İlki 1988'in sonlarında gerçekleşen görüşmelerin diğerleri 1990 yılının başından Mayıs 1992'ye kadar sürmüştür (Koester, 1997: 2).

İlk üç toplantıda bir sözleşmede yer alması olası unsurların hazırlanmasına çalışılmıştır (Koester, 1997: 4). 1989'un sonlarında IUCN tarafından biyolojik çeşitliliğin korunması için bir sözleşme geliştirilmiştir ve Taslak Sözleşme 1990 yılında UNEP'in gündeminde yer almıştır (Koester, 1997: 3; Caldwell, 1996: 321-322). Dördüncü görüşmede Biyolojik Çeşitlilik Uzmanları Geçici Çalışma Grubu'nun adı Hukuk ve Teknik Uzmanlar Çalışma Grubu olarak değiştirilmiştir. Bu sürekli bir büro, bir başkan, işleyiş kuralları, işin nasıl organize edileceği ve yapısı konusunda kararlar vb. anlamına gelmekteydi. Dördüncü görüşmeye kadar bunlar olmadığından, diplomatik ve politik bakış açısından yeni bir aşamaya girildiği söylenebilir (Koester, 1997: 5). Bu aşamada Çalışma Grubu'nun talebi ile UNEP tarafından hazırlanan rapor üzerinden somut tartışmalar yürütülmüştür (Koester, 1997: 5).

⁴ Bkz (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987: 205).

⁵ Şemsiye sözleşme ve çerçeve sözleşme her ikisi de temel ilkeleri ve genel hedefleri ortaya koyarken, bu ilke ve hedefler sözleşme sonrasında, şemsiye sözleşmede bölgesel nitelikteki araçlarla, çerçeve sözleşmede ise konuya özgü alt sözleşmeler (protokoller) aracılığıyla geliştirilirler. Bir şemsiye sözleşme (örneğin BM Deniz Hukuku Sözleşmesi), alanı içindeki mevcut anlaşmalar için hukuki sonuç doğururken, bir çerçeve sözleşme sadece kendisinden sonraki anlaşmaları etkiler. Bir şemsiye sözleşme ilgili sözleşmeleri içine alırken (veya onların yerine geçerken), çerçeve sözleşme mevcut sözleşmelere dayanır (veya onları tamamlar) (McGraw, 2002: 18).

Şubat 1991’de Çalışma Grubu’nun adı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi İçin Hükümetlerarası Müzakere Komitesi olmuştur (Koester, 1997: 5). BÇS görüşmelerinin tamamlanmasında Rio Konferansı’nın tarihinin belli olması önemli bir ivme sağlamıştır. Ayrıca gerçek müzakerelerin çoğu sınırlı sayıda delegasyonun yer aldığı küçük informal gruplarda yürütülmüştür. Demokratik ve şeffaf olmamasına karşın bu yol etkili olmuştur (Koester, 1997: 6).

Şubat 1991’den Mayıs 1992’ye kadar altı oturumda bir araya gelen Hükümetlerarası Müzakere Komitesi’nin hazırladığı Sözleşme metni 22 Mayıs 1992 Nairobi Konferansı’nda kabul edilmiştir. Nihai metinle ilgili son Konferansın Nairobi’de düzenlenmesi ve Sözleşme’nin Rio’da imzalanacak olması Kenya ve Brezilya’yı arabulucuk rolüne zorlamış veya en azından gelişmekte olan ülkelerin Sözleşme’ye tümenden karşı çıkmasına engel olmuştur. BÇS’nin hazırlanması ve müzakerelerin sürdürüldüğü dönemde asıl ilgi iklim değişikliği ve Rio Konferansı’nın hazırlıklarına yoğunlaşmıştır. ABD’nin Rio’da Sözleşme’ye hayır demesi ile durum aniden değişmiştir⁶ (Koester, 1997: 6-7).

BÇS, oluşturulmasında ve uygulanmasında çeşitli etkenlerin ve güçlerin karşılıklı etkileşimini yansıtmaktadır. Bu faktörler şu şekilde sıralanabilir (McGraw, 2002: 27):

- konu alanının niteliği (biyoçeşitliliğin karmaşıklığı, genişliği ve biyoçeşitliliğin kaybıyla ilgili neden-sonuç ilişkisini kurmanın güçlüğü);
- profesyonel ağlar (özellikle hukukçular, ekonomistler, doğa ve sosyal bilimciler);
- özel sektör ve kâr amacı gütmeyen lobi grupları (devlet-dışı aktörlerin anlaşma-öncesi müzakerelere önemli bir katılımı olmazken, anlaşma-sonrası müzakerelere aktif katılımları);
- liderlik (yapısal, girişimsel, entelektüel ve/veya moral);
- bölgesel ve ekonomik blokların pozisyonları (G77 ve OECD ülkeleri içinde ve arasında);
- önceki, paralel ve devam eden müzakereler (CITES, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) gibi);

⁶ ABD, BÇS müzakerelerine yoğun bir şekilde katılmasına karşın, Başkan George H. W. Bush BÇS’yi imzalamamıştır. Haziran 1993’de Başkan B. Clinton BÇS’yi imzalamıştır. Ancak Senato hala BÇS’yi onaylamamıştır (Defenders of Wildlife and the Center for Biological Diversity, 2008: 1). ABD’nin pozisyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Raustiala, 1997: 482-509).

- uluslararası hukukun gelişimi (çok taraflı çevresel rejimlerin geliştirilmesinde çerçeve sözleşme, protokol yaklaşımı gibi).

Aktörlerin Rolü

BÇS açısından aktörlerin rolüne daha yakından bakıldığında, pratik olarak BÇS müzakerelerinde biyolojik çeşitliliğin farklı boyutlarıyla ilgili işlev ve sorumlulukları bulunan uluslararası kuruluşların öne çıktığı görülmektedir. Müzakerelerin başlamasına önyak olan UNEP, Sekretarya olarak önemli bir rol oynamıştır (Koester, 1997: 9). Genetik kaynakların kullanımı konusunda doğrudan ilgili olan ve bu alanda halihazırda düzenlemeleri bulunan BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) de süreçte aktif biçimde yer almıştır. Söz konusu hükümetlerarası kuruluşlar yanında uluslararası hibrid yapılı bir çevre örgütü olan Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) de Sözleşmenin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. FAO ve IUCN müzakereler sırasında kendi taslak sözleşme metinlerini hazırlayıp sunmuşlardır.

Hükümet-dışı örgütlerden World Wildlife Fund (WWF) hemen hemen tüm görüşmelerde yer almıştır. World Conservation Monitoring Center, World Resources Institute, Genetic Resources Action International (GRAIN) ve Greenpeace gibi diğer hükümet-dışı örgütler bazı toplantılara katılmışlardır ve bilgi ve doküman sağlayarak sürece katkıda bulunmuşlardır (Koester, 1997: 9). Yerli ve Üçüncü Dünya grupları özellikle fikri mülkiyet hakları gündeme geldiğinde katılmışlardır (Finger, 1994: 207-208).

Uluslararası örgütler ve hükümet-dışı örgütler pratik olarak BÇS müzakere sürecinde yer almakla birlikte, özellikle Kuzey ve Güney'in hem Sözleşme müzakerelerine katılımlarının hem de çevre ve kalkınma ile ilgili perspektiflerinin farklılığının BÇS müzakerelerini şekillendirdiği söylenebilir.

Katılım açısından, on görüşmenin son beş görüşme dahil olmak üzere en azından sekizine katılarak sürecin parçası olan çekirdek ülkelerin sayısı yaklaşık kırktır. Çok büyük olmamasına karşın, bu grup hemen hemen tüm gelişmiş ülkeleri içermektedir ve kesinlikle en etkili olanları da bunların içindedir. Güney açısından bakıldığında, Arjantin, Brezilya, Çin, Mısır, Hindistan, Endonezya, Kenya, Malezya ve Meksika ve biyoçeşitlilik açısından zengin diğer ülkelerden Şili, Kolombiya, Peru, Tayland ve Venezüella aktif katılımcılar arasında yer almıştır. Tüm toplantılara katılan ülke sayısı sadece ondokuzdur ve bunlar arasında İskandinav Ülkeleri, Fransa, Birleşik Krallık, Hollanda, Japonya, ABD, Brezilya, Çin, Meksika ve Malezya vardır (Koester, 1997: 10).⁷

⁷ Gelişmiş ülkelerin BÇS müzakerelerine sürekli katılımının yanı sıra bu ülke delegasyonlarının büyüklük ve kompozisyonu da müzakerelerde etkili olmuştur. Müzakere sürecinin son kısmı, iki çalışma grubunun oturumları arasında aynı zamanda olan görüşmelerin sayısı nedeniyle küçük delegasyonlar,

Müzakerelerde Pozisyonlar

Uluslararası çevre sorunlarını saran görünürde ortak çıkar ve 'entegre, karşılıklı-bağımlı ekosistem algısı'na karşın, BÇS müzakereleri gelişmekte olan ve endüstrileşmiş ülkeleri bölen birçok konuyu göstermektedir. Bıyoçeşitlilik müzakerelerinin odak konuları, altta yatan değişik çıkarlara göre ikiye ayrılabilir. Birinci konu kategorisi gelişmekte olan ülkelerin imtiyaz veya taahhütlerini, ikinci grup konular endüstrileşmiş ülkelerin imtiyaz veya taahhütlerini içermektedir. Genetik kaynaklara erişim, koruma ve sürdürülebilir kullanım, etki değerlendirmesi ve ulusal raporlama gibi ilk grup konular büyük ölçüde Birinci Çalışma Grubu'nda müzakere edilirken, fayda paylaşımı, finansal kaynaklar ve bilimsel, teknik ve teknoloji işbirliği gibi ikinci grup konular İkinci Çalışma Grubu'nda müzakere edilmiştir. Birçok durumda, gelişmekte olan ülkeler İkinci Çalışma Grubu'nda bir ilerlemenin olmadığını algıladıklarında, Birinci Çalışma Grubu'ndaki ilerleme de engellenmiş veya yavaşlamıştır (McGraw, 2002: 26).

İlk olarak BÇS müzakerelerinde hedefler ve öncelikler konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Endüstrileşmiş devletler için amaç 'korumayı' artırmaktır. Gelişmekte olan ülkeler için amaç biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve buna eşlik edecek finansman ve teknoloji transferi olmuştur (Harrop ve Pritchard, 2011: 475). Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu sadece korumayı içeren bir sözleşme değil, aynı zamanda biyoteknoloji konuları gibi bıyoçeşitliliğin ekonomik ve sosyal yönlerini de içeren, bir sözleşme istemişlerdir. Bu nedenle müzakere gündemi bu konuları da içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu ise müzakereleri başlatan ABD'nin muhalefetine neden olmuştur. En büyük biyoteknoloji ürünleri ihracatçısı olan ABD, özellikle genetiği değiştirilmiş organizmaların geliştirilmesi, işlem görmesi, güvenli kullanımı ve fikri mülkiyet hakları ile ilgili hükümlerden endişe duymuştur. ABD, biyoteknolojinin ve biyoteknoloji sonucunda değişime uğratılmış, biyolojik çeşitliliğin korunmasını olumsuz olarak etkileyecek biyoteknoloji ürünlerinin ihracında, bu ürünlerin potansiyel olumsuz etkileriyle ilgili bilgi vermeyi, bu ürünlerin ihraç edildikleri ülkeleri önceden bilgilendirmeyi içeren hükümlere karşı çıkmıştır. ABD'nin önceden bilgilendirmeye karşı çıkışı Japonya tarafından da desteklenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ulusal eyleme dayanan, biyolojik kaynaklar üzerinde ulusal egemenlik haklarını vurgulayan bir sözleşme istemişlerdir. Ulusal eylem konusu

özellikle gelişmekte olan ülkeler için zor olmuştur. Birçok delegasyon bilim adamları ve konunun uzmanlarından oluşmuştur ve başlangıçta önemli rol oynayan bu gruplar son aşamada önemli bir rol üstlenememişlerdir. Ulusal delegasyonlarda daha çok çevre bakanları ve dışişleri bakanları yer almış, ancak bu delegasyonlar geniş uzmanlık alanlarıyla sürecin veya sonucun ortaya çıkışında çok etkili olamamışlardır. Gelişmiş ülkeler ve idari altyapısı oldukça ileri olan gelişmekte olan ülkeler kendi pozisyonlarını örneğin, ormancılık ve balıkçılık gibi bakanlıklar aracılığıyla geliştirmişlerdir (Koester, 1997: 10).

birçok gelişmiş ülke, özellikle Birleşik Krallık, tarafından da desteklenmiştir (Chazournes, 2008: 2). Avrupa Birliği ülkeleri son altı görüşme sırasında ortak bir pozisyon için görüşmelerde bulunmuşlarsa da, üye ülkeler sürecin çoğunda bireysel olarak hareket etmişlerdir. Üye ülkeler arasında bazı konularda ihtilaflar⁸ olmakla birlikte, biyogüvenlik, fikri mülkiyet hakları ve Küresel Çevre Fonu (GEF) konularında diğer gelişmiş ülkelerle birlikte hareket etmişlerdir (Koester, 1997: 11; Baker, 2003: 28).

Sözleşme müzakerelerinde biyoçeşitliliğin nitelendirilmesi bir diğer tartışılmalı konu olmuştur. Müzakerelerde biyoçeşitliliğin 'insanlığın ortak mirası' olarak görülmesi gerektiği önerisi ileri sürülmüştür. İnsanlığın ortak mirası, çevresel kaynaklara herkesin serbestçe erişebilmesi ve bu kaynakların kimseye ait olmaması olarak anlaşılmaktadır (Raustiala ve Victor, 2004: 278). Biyolojik kaynaklar açısından bakıldığında, serbest erişim devletlerin, diğer devletlerin erişimine sınırlama getirememesini ifade etmektedir. Bu ilkenin temelinde biyoçeşitliliğin küresel ortak varlık olduğu düşüncesi yatmaktadır. Birçok çevreci hükümet-dışı örgüt ve bilim adamı biyoçeşitlilik kaybı, iklim değişikliği, ozon tabakasının tahribi, deniz çevresinin bozulması gibi sorunlar çerçevesinde küresel ortak varlıklar düşüncesini vurgulamışlardır. Küresel ortak varlıklara ilişkin sorunlar, ortaya çıkışı yerel veya ulusal olabilen, ancak etkileri ve sonuçları küresel ölçekte olan veya olacak olan problemler olarak anlaşılmaktadır. Bu durumda harekete geçilmemesinin maliyeti ve bu sorunlara yönelik çözüm bulma sorumluluğu küresel ölçekte olacaktır. Söz konusu sorumluluk ise devletlerin yanı sıra artık devlet dışı aktörler tarafından da üstlenilmektedir. Sonuçta aktörler endüstrileşmiş devletler, biyoçeşitlilik açısından zengin devletler, sivil toplum kuruluşları, bilim topluluğu, biyoteknoloji ve doğal kaynak temelli endüstriler, yerli ve yerel topluluklardır (Ballesteros, 2006: 27, 28).

Bioçeşitliliğin insanlığın ortak mirası olarak görülmesi gerektiği önerisi, BÇS müzakerelerinin başında reddedilmiştir. 1990'lardan itibaren devletler, özellikle genetik kaynaklarını ortak miras olarak görmek yerine, kendilerinin egemen oldukları kaynaklar olarak görmektedirler. Bu yeni sistem "mülkiyet hakları" yaklaşımı olarak ifade edilebilir (RaustialaveVictor, 2004: 282). 1970 ve 1980'lerde biyoteknolojideki ilerleme ve genetik kaynakların keşfedilmesinin yaratacağı gelir, bu kaynakları devletler için daha da değerli kılmıştır. Biyolojik çeşitlilik açısından zengin olan Güney Devletleri, bu kaynakların kullanımından ve ihracından faydalanmak istemişlerdir. Bu ise ortak miras sisteminden mülkiyet hakları sistemine geçiş için büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu şekilde söz konusu kaynaklar küresel ortak varlık değil, hukuken tıpkı petrol ya da orman gibi

⁸ Örneğin Hollanda, İspanya ve Danimarka diğerlerine göre gelişmekte olan ülkelere daha fazla yardım etmeye hazırdırlar.

devletlerin egemenliğine bağlı kaynaklar olmaktadır (Raustiala ve Victor, 2004: 283). Kaynaklar üzerinde devletler dışında otorite iddiasında bulunan diğer aktörler de sürecin dışında tutulmaktadır. Bu çerçevede müzakerelerde biyoçeşitliliğin ‘insanlığın ortak bir sorunu’ olduğu kabul edilirken, biyolojik kaynaklar üzerinde egemenlik hakları vurgulanmıştır. BÇS’nin Önsözü’nde de biyolojik çeşitliliğin korunmasının insanlığın ortak sorunu olduğu teyit edilmektedir. Ortak sorun, endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluğu⁹ da ima etmektedir. Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi, devletlerin çevre sorunlarını çözme açısından ortak sorumlukları olduğunu, ancak çevre sorunlarına sebep olan faaliyetlerinin nitelik ve nicelik açısından farklı olması ya da sosyo-ekonomik açıdan farklı olmaları nedeniyle sorumluluklarının değişebileceğini ifade etmektedir. Bu durumda devletlerin uluslararası düzeyde ya da ulusal düzeyde farklı politikalar uygulayabilmesi mümkün olmaktadır. Bu yaklaşım, biyolojik kaynakları insanlığın ortak mirası veya mülkiyeti/varlığı yapmaksızın uluslararası toplumun biyoçeşitlilik için endişesini kabul etmektedir. Bu nedenle geniş olarak ifade edilirse, biyoçeşitlilik zengini olan ülkeler ve topluluklar bu kaynaklara erişimi kısıtlayabilirler (McGraw, 2002: 22).

Diğer taraftan hammadde olan genetik kaynakların biyoteknoloji ile işlenmesi sonucunda ortaya çıkan işlenmiş ürünler için de patentler aracılığıyla mülkiyet hakkı tesis edilmektedir. İlaç ve gıda endüstrileri de bu hakların savunucusu olmuşlardır. Bu nedenle BÇS müzakerelerinde genetik kaynaklardan elde edilen faydaların paylaşımında büyük anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler hammadde olarak genetik kaynakların sağladığı faydaların paylaşımını zorlayan, devletlerin kontrolünde olan mekanizmaları savunurken, endüstrileşmiş ülkeler daha fazla serbest piyasa yaklaşımını savunmuşlardır (Raustiala ve Victor, 2004: 283). Sözleşme müzakerelerinde Tarafların söz konusu görüşleri ulaştırılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca hemen hemen tüm diğer biyoçeşitlilikle ilgili sözleşmelerde olduğu gibi önemli koruma alanlarının belirlenmesi çabası, BÇS açısından da problemli ve politik olarak tartışmalı bir konu olmuştur (McGraw, 2002: 21). Özellikle Brezilya ve Malezya, BÇS’de küresel olarak önemli türlerin ve yerlerin listesinin yer almasına karşı çıkmışlardır (McGraw, 2002: 23).

⁹ Rio Bildirgesi’ne göre, Devletler dünyanın ekosisteminin sağlık ve bütünlüğünü korumak, kollamak ve iyileştirmek için küresel ortaklık ruhu içinde işbirliği yaparlar. Küresel çevresel bozulmaya değişik katkılarında dolayı, devletler ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklara sahiptirler. Gelişmiş ülkeler kendi toplumlarının küresel çevre üzerindeki etkileri ve idare ettikleri teknolojileri ve mali kaynaklarından dolayı, sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası düzeyde sağlanmasında taşıdıkları sorumluluğu kabul ederler. (İlke 7)”. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nde de yer verilen ilkeye göre, Taraflar, iklim sistemini, günümüz ve gelecek kuşakların yararı için, eşitlik temelinde, ortak fakat farklı sorumluluklarına ve güçlerine uygun olarak korumalıdır (Madde 3).

Müzakerelerde en zorlu konu finansman mekanizması olmuştur. Gelişmiş ülkeler Küresel Çevre Fonu'nun (Global Environmental Facility-GEF) kullanılmasında ısrar ederken, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin GEF üzerindeki hakimiyeti nedeniyle yeni bir mekanizma talep etmişlerdir. Müzakerelerin sonunda geçici olarak GEF'in kullanılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır (Chazournes, 2008: 2).

Kuzey ve Güney'in farklı görüş ve talepleri dikkate alındığında, gerçekte BÇS karmaşık bir müzakere süreci aracılığıyla başarılan bir Kuzey-Güney uzlaşmalar ağını temsil etmektedir (McGraw, 2002: 26).¹⁰ BÇS müzakere sürecinde görüldüğü gibi, BÇS'nin nihai metni müzakerelere katılan devletlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilebilir olmuştur. Sözleşme'nin kabul edilmesi sadece hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin birçok alanda ortak bir temel bulmalarından değil; her bir müzakere grubunun kendi hayati taleplerinin önemli bir kısmının Sözleşme metni içinde karşılanmasındandır. Ayrıca birçok farklı grup kendi çıkarlarının Sözleşme'ye yansıtıldığını düşündüğü için BÇS'yi "Toplu Sözleşme" veya "Dünyadaki Tüm Yaşam İçin Sözleşme" şeklinde ifade etmektedirler (McGraw, 2002: 23). Bu çerçevede BÇS bir tarafta olası en iyi sonuç olarak görülürken, diğer tarafta uzlaştırıcı olmasının neden olduğu iç çelişkileri nedeniyle de eleştirilmektedir. BÇS'nin içeriği ve Sözleşme'ye yöneltilen söz konusu eleştiriler izleyen bölümde ele alınmaktadır.

II. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Getirdikleri

Rio'da 157 ülke Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ni imzalamıştır ve Sözleşme Aralık 1993'de yürürlüğe girmiştir. 2011 yılı itibarıyla Sözleşme'nin 193 Tarafı vardır ("List of Parties", 2011: 1).

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 42 Madde ve iki Ek'ten (Ek I: Belirleme ve İzleme; Ek II: Hakemlik ve Uzlaşma) oluşmaktadır. Sözleşme'nin temel amaçları şunlardır (Madde 1): (a) Biyolojik çeşitliliğin korunması; (b) Biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı; (c) Genetik kaynakların kullanımından kaynaklanan faydaların adil ve hakkaniyete uygun paylaşımı.

BMİDÇS'nin aksine BÇS, formel başlığında 'çerçeve' sözcüğünü içermemektedir. Ancak BÇS yaygın olarak bir çerçeve sözleşme olarak görülmektedir. McGraw (2002: 19) üç açıdan BÇS'nin bir çerçeve sözleşme olduğuna işaret etmektedir. *Birinci olarak* BÇS uluslararası işbirliğini teşvik etmekte; genel ve esnek yükümlülükler çerçevesi ortaya koyarak devletlerin yetki alanı içinde biyolojik çeşitlilikle ilgili ulusal eylemi vurgulamaktadır. *İkinci olarak*, BÇS eklerin ve protokollerin müzakeresi aracılığıyla kendisinin daha ileri bir

¹⁰ İskandinav Ülkeleri Grubu (sürece katılmayan İzlanda hariç) ise hem çok sayıda önerileriyle hem de Kuzey ve Güney arasında arabulucu olarak önemli bir rol oynamıştır (Koester, 1997: 11).

şekilde geliştirilmesine izin vermektedir. *Üçüncü olarak* BÇS, alanı içindeki mevcut sözleşmeler için sonuç doğuran ve ilgili sözleşmeleri içine alan, onların yerine geçen bir şemsiye sözleşme değildir. BÇS, mevcut anlaşmaları tamamlayacak şekilde onların üzerine inşa edilmiştir. Belirli türleri, habitatları/ekosistemleri ve/veya faaliyetleri hedefleyen önceki hukuksal araçlardan farklı olarak, BÇS biyoçeşitliliğin korunması için daha geniş bir kapsam oluşturarak, korumaya yönelik geniş bir ekosistem yaklaşımını benimsemiştir (McGraw, 2002: 19).

BÇS sadece kendisinden önceki biyoçeşitlilik sözleşmelerinden farklı değildir. Aynı zamanda BÇS kendisini diğer çağdaş sözleşmelerden de ayırmaktadır. İklim değişikliği ve çölleşme konusundaki sözleşmelerin aksine, BÇS uluslararası çapta sözleşmelerin çok sayıda olduğu bir hukuki alana girmiştir.

Hukuki araçlar özellikle BÇS'nin ilk hedefi olan biyoçeşitliliğin korunmasıyla ilgili olarak çok üretkendirler. Bu hedefe paralel olarak BÇS, kendisinden önceki Bonn, Paris, Bern ve Ramsar Sözleşmelerine ve bir ölçüde CITES'e dayanmaktadır.¹¹ İkinci hedef olan sürdürülebilir kullanımla ilgili olarak, BÇS, 1970'lerin koruma sözleşmelerinden ayrılmakta; BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi¹² ve BM Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi gibi çağdaş sürdürülebilir kalkınma rejimlerini yansıtmaktadır. BÇS'nin üçüncü hedefi genetik kaynakların kullanımından kaynaklanan faydaların adil ve hakkaniyete uygun paylaşımıdır ki, bu açıdan BÇS söz konusu genetik kaynakların uluslararası değişimi için yeni bir rejim kurmaktadır (Koester, 2002: 100; McGraw, 2002: 22).

BÇS'de Madde 15 genetik kaynaklara erişimi düzenlemektedir. Madde 15 öncelikle Devletlerin kendi doğal kaynakları üzerindeki egemenlik haklarına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede genetik kaynaklara erişime kayıt getirme yetkisi de ulusal hükümetlere aittir ve ulusal mevzuata tabidir (Prg 1). Bu maddeyle Taraf Devletin egemenliği vurgulanmasına karşın, Maddenin devamında Taraf Devlete yükümlülükler getirilmektedir. Buna göre, Taraf Devletlerden her biri diğer Taraf Devletlerin genetik kaynaklara erişimini kolaylaştıracak şartları yaratmaya ve bu Sözleşme'nin amaçlarına aykırı kısıtlamalar uygulamamaya gayret edecektir (Prg.2). BÇS'nin önemi genetik kaynaklara erişimi düzenlerken, değerli biyolojik kaynaklara 'karşılıklı olarak uzlaşılan koşullar temelinde ve kaynak ülkeyi önceden bilgilendirme ile hakkaniyet ilkeleri' temelinde erişim için bir mekanizma önermesinden kaynaklanmaktadır.

BÇS'nin bu bağlamda diğer önemli düzenlemesi teknoloji transferi ve biyoteknolojinin kullanımıyla ilgilidir. BÇS, Madde 16'da teknoloji transferi

¹¹ Bonn, Paris, Ramsar ve CITES Sözleşmeleri ile BÇS karşılaştırması için bkz. (Koester, 2002).

¹² BÇS ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi arasındaki ilişki için bkz. (Jacquemont, 2002).

konusunda Taraf Devletlere yükümlülükler getirmektedir. Sözleşme'yle Taraf Devletlerin her biri teknolojinin biyoteknolojiyi içerdiğini ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımıyla ilgili olan veya genetik kaynaklardan yararlanan ve çevreye önemli bir zarar vermeyen teknolojilerin diğer Tarafalara transferini ve diğer Tarafların bu teknolojilere erişimini sağlamayı ve/veya kolaylaştırmayı taahhüt etmektedirler (Madde 16.1). Söz konusu teknoloji transferi ve teknolojiye erişim, gelişmekte olan ülkelere karşılıklı olarak mutabık kalınması halinde ayrıcalıklı ve öncelikli şartlar da dahil olmak üzere, adil ve en elverişli şartlar çerçevesinde sağlanacak ve/veya kolaylaştırılacaktır (Madde 16.2).

Teknoloji transferi açısından önemli bir konu patent ve fikri mülkiyet haklarıdır. Sözleşme'ye göre, teknolojinin patent ve diğer fikri mülkiyet haklarına tabi olması halinde, bu erişim ve transfer, fikri mülkiyet haklarının yeterli ve etkin biçimde korunmasını dikkate alan ve bununla tutarlı şartlarla sağlanacaktır (Madde 16.2). BÇS'ye göre, Taraf Devletlerin her biri, genetik kaynakları sağlayan Taraf Devletlere ve bunlar arasında özellikle gelişmekte olan ülkelere, uluslararası hukuka uygun biçimde, gerektiğinde patentler ve diğer fikri mülkiyet haklarıyla korunan teknoloji de dahil olmak üzere, genetik kaynakların kullanıldığı teknoloji transferini ve bu teknolojiye erişimlerini karşılıklı olarak mutabık kalınan şartlarla sağlamak amacıyla (Madde 16.3) ve özel sektörün söz konusu teknolojiyi transferi için (Madde 16.4) uygun tedbirleri alacaktır.

BÇS bir taraftan teknoloji transferinin fikri mülkiyet haklarının yeterli ve etkin biçimde korunmasını dikkate alacağını belirtmekte; diğer taraftan patentler ve fikri mülkiyet haklarıyla korunan teknolojinin transferini öngörmekte, özel sektörün teknoloji transferinden söz etmekte, Taraf Devletlerin konuyla ilgili gerekli tedbirleri alacağını belirtmektedir. Madde 16'nın 5. paragrafında da patent ve diğer fikri mülkiyet haklarının Sözleşme'nin uygulanmasını etkileyebileceğini kabul eden Taraf Devletlerin, bu hakların Sözleşme'nin amaçlarına aykırı olmamasını ve bu amaçları destekler nitelikte olmasını sağlamak için işbirliği yapacakları ifade edilmektedir.

Madde 19, biyoteknolojinin işlem görmesi ve yararlarının dağılımını düzenlemektedir. Madde'ye göre, Taraf Devletlerden her biri, biyoteknolojik araştırma için genetik kaynakları temin eden Taraf Devletlerin ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin, mümkünse bu Taraf Devletlerin ülkelerinde, biyoteknolojik araştırma faaliyetlerine etkin biçimde katılımını sağlamak için uygun tedbirleri alacaktır (Prg. 1). Taraf Devletlerin her biri, Taraf Devletlerin ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin, bu Taraf Devletlerce temin edilen genetik kaynaklara dayalı biyoteknolojilerden doğan yarar ve sonuçlara, adil ve hakkaniyete uygun biçimde öncelikli erişimini teşvik etmek ve arttırmak için makul tüm tedbirleri alacaktır. Bu erişim karşılıklı olarak mutabık kalınan şartlara tabi olacaktır (Prg.2).

BÇS müzakerelerinde tartışmalı bir konu olan mali kaynaklara bakıldığında, öncelikle BÇS Önsöz'ünde biyolojik çeşitliliğin korunması için önemli ölçüde yatırım yapılması gerektiğine işaret edilmekte ve yeni ve ek mali kaynak temininin dünyanın biyolojik çeşitlilik kaybının üstesinden gelme kabiliyetinde büyük bir artışa yol açmasının beklenebileceği ifade edilmektedir.

BÇS Madde 21'e göre, Sözleşme'de yer alan amaçlarla, gelişmekte olan Taraf ülkelere, hibe veya ayrıcalık esasına göre mali kaynaklar temin edilebilmesi için bir mekanizma kurulacaktır. Bu mekanizma, Sözleşme'nin amaçları doğrultusunda Taraflar Konferansı'nın yetkisi ve yönlendirmesi altında ve Taraflar Konferansı'na karşı sorumlu olarak işleyecektir. Mekanizmanın faaliyetleri Taraflar Konferansı'nın ilk toplantısında kararlaştırılacak kurumsal yapı tarafından yürütülecektir. Taraflar Konferansı Sözleşme'deki amaçlar doğrultusunda, bu kaynaklara erişim ve bu kaynakların kullanımı ile ilgili politikayı, stratejiyi, program önceliklerini ve uygunluk kriterlerini belirleyecektir. Mekanizma demokratik ve şeffaf bir yönetim sistemi çerçevesinde işleyecektir.

BÇS Madde 39 ise Geçici Mali Düzenlemeler başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre, 21. Madde koşullarına uygun olarak tamamen yeniden yapılandırılmış olması koşuluyla Küresel Çevre Fonu bu Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarih ile Taraflar Konferansı'nın birinci toplantısı arasındaki sürede veya 21. Maddeye uygun olarak hangi kurumsal yapının tayin edileceği Taraflar Konferansı'nca kararlaştırılana kadar, geçici olarak, 21. Maddede anılan kurumsal yapıyı oluşturacaklardır.

Birinci Taraflar Konferansı'nda, Sözleşme'nin hedeflerinin karşılanmasında finansal mekanizma olarak Küresel Çevre Fonu'nun devam etmesine karar verilmiştir (COP 1 Decision I/2 Financial Resources and Mechanism).¹³ Taraflar Konferansı'nın aynı kararında, ekte yer alan gelişmiş ülke Tarafları ile gelişmiş ülke Taraflarının yükümlülüklerini gönüllü olarak üstlenen Taraf ülkelerin katkılarıyla oluşacak finansal kaynaklardan söz edilmektedir.¹⁴

Genel olarak bakıldığında, BÇS'nin korumaya sektörel bir yaklaşım yerine kapsamlılığı benimsemesi, onu çevre alanında bir dönüm noktası yapmaktadır.

¹³ GEF 1989 Eylül'ünde Dünya Bankası ve IMF yıllık toplantısında (ve Montreal Protokolü'nün yarattığı teşvik ile) Almanya ve Fransa hükümetinin desteği ile Dünya Bankası tarafından kurulması önerilen ve Dünya Bankası'nın Mart 1990 tarihinde UNDP ve UNEP'in de katıldığı 17 donör ülke toplantısında kurulması kararlaştırılan çok taraflı bir fondur (Streck, 2001: 72). GEF'in formel varlığı Kasım 1990'da üç-yıllık ortak pilot projesi olarak başlamış, 1994'de süreklilik kazanmıştır (Duru, 2003: 87-88).

¹⁴ Gelişmiş Ülke Tarafları Avustralya, Avusturya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Monako, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve Kuzyı İrlanda'dır (COP 1 Decision I/2 (Annex II List Of Developed Country Parties And Other Parties Which Voluntarily Assume The Obligations Of Developed Country Parties)).

Sözleşme biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı, genetik kaynaklara erişim, biyoteknoloji dahil olmak üzere teknolojiye erişim gibi konuları içermek amacıyla *kendiliğinden* biyoçeşitliliğin korunmasının ilerisine gitmektedir. Bu tür “geleneksel-olmayan” konuları pazarlık konusu ederek Sözleşme, cesur bir politik belge olmuştur (McGraw, 2002: 23).

Eleştiriler

BÇS, genel olarak bir uzlaşmayı yansıtmakla birlikte, bazı konularda eleştirilere konu olmaktadır. BÇS'nin özellikle genetik kaynaklara erişim, bu kaynaklardan elde edilen faydaların dağıtımı ve fikri mülkiyet haklarına ilişkin hükümleri eleştirilmektedir. Eleştirilerin bir tarafında BÇS'nin biyolojik çeşitliliği ve bileşenlerini metalaştırdığı görüşü yer alırken, diğer tarafında Sözleşme'nin dilinin fikri mülkiyet haklarını koruyacak kadar güçlü olmadığı iddiası bulunmaktadır.

Ballesteros'a (2006: 32) göre, biyoçeşitliliğin uluslararası boyutunu düzenleme çabasıyla BÇS, biyoçeşitlilik üzerindeki mülkiyet rejimlerinin yeniden şekillendirilmesi gibi önemli politik ve ekonomik konularla ilgilenmiştir. Flitner (1998: 156) bunu şu şekilde ifade etmiştir: “...yeni hukuki çerçeve biyoçeşitlilik söyleminin ve onun unsurlarının bazısının metalaştırılması olarak görülebilir. Bu biyoçeşitliliğin korunması, biyoteknoloji endüstrisinin büyümesi ile sermayeleşmenin hızlanması ve “geleneksel toplumların” kendi “değerlendirilmemiş/az değerlendirilmiş kaynakları” ile dünya pazarının bütünleşmesi arasında pozitif bir korelasyon kurmaktadır.” (aktaran Ballesteros, 2006: 32).

Mülkiyet hakkının bir yansıması devletlerin biyoçeşitlilik üzerindeki egemenlikleri şeklinde ortaya çıkmıştır. BÇS Madde 15'e göre, Taraf Devletler kendi doğal kaynakları üzerinde egemenlik haklarına sahiptirler. Yine aynı maddeye göre, Taraf Devletlerden her biri diğer Taraf Devletlerin genetik kaynaklara erişimini kolaylaştıracak şartları yaratmaya ve bu Sözleşme'nin amaçlarına aykırı kısıtlamalar uygulamamaya gayret edecektir. Bu şekilde BÇS genetik kaynaklar üzerinde artık egemenlik hakkı olduğunu, ancak bunun aynı zamanda genetik kaynaklara erişimi sağlamak için bir sorumluluk ve koşulu da içerdiğini göstermektedir.

BÇS diğer taraftan biyoçeşitliliğin işlenmesi sonucu ortaya çıkan ürünler için patentler aracılığıyla mülkiyet hakkı tesis etmiştir. BÇS konuyu düzenlerken, daha önce de ifade edildiği gibi, teknoloji transferinin fikri mülkiyet haklarının yeterli ve etkin biçimde korunmasını dikkate alacağını belirtmektedir (Madde 16).

BÇS'nin fikri mülkiyet haklarını koruması düşüncesine karşın, Sözleşme hükümlerinde yer verilen bu yeni haklar dizisi bazı ulusötesi şirketler tarafından kabul edilmemiştir. Örneğin, insanlığın ortak mirası kavramı başta ABD olmak

üzere bazı devletler tarafından da biyoçeşitlilikten türeyen faydaların diğerleriyle paylaşılacağı düşüncesine yol açacağı için eleştirilmiş ve reddedilmiştir (Ballesteros, 2006: 32). Ayrıca BÇS'nin Taraf Devletlerin, patent ve diğer fikri mülkiyet haklarının Sözleşme'nin amaçlarına aykırı olmamasını ve bu amaçları destekler nitelikte olmasını sağlamak için işbirliği yapacakları ifadesi (Madde 16.5) de açık değildir.

Biyoteknoloji çevreleri BÇS'nin fikri mülkiyet hakları dilinin yeterince güçlü olmadığı ve biyoteknolojinin transferine ilişkin hükümlerinin kendi ticari çıkarlarını tehdit edebileceği için ABD'nin BÇS'ye desteğine karşı çıkmıştır. Environmental Conservation Organization tarafından ABD Senatosu'na iletilen eleştirilerin başında da gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi ve finansal kaynak aktarımı konusunda BÇS'nin dilinin muğlak oluşu gelmektedir. ABD'nin de taahhütte bulunmasını gerektirmesine karşın, hangi teknolojinin transfer edileceği, teknoloji sahiplerinin nasıl tazmin edileceği; finansal kaynakların ne kadar, hangi ülkeye ve ne sıklıkla aktarılacağı sorularına net cevapların olmaması nedeniyle BÇS'ye karşı çıkmıştır¹⁵ (Environmental Conservation Organization, 1994: 1).

BÇS'nin içerik olarak geniş kapsamlı ya da dil olarak muğlak oluşunda biyoçeşitlilik alanının karmaşıklığı da etkili olmuştur.¹⁶ Biyoçeşitliliğin genişlik ve derinliği, açık bir sorunsalın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bilim dünyasında bile biyoçeşitlilik kaybı ve bunun etkileri sadece ekologlar ve biyologlar tarafından bilinmektedir; biyoçeşitliliğin korunması için çok sayıda çevreci grup olmasına karşın, kamunun dikkatini çekecek ölçüde popüler bir hareket henüz olmamıştır. BÇS öncesinde panda gibi karizmatik hayvanları kapsayan türe-özgü ve Borneo ve Brezilya yağmur ormanları gibi egzotik yerleri ele alan yere-özgü sözleşmeler kamunun dikkatini daha kolay çekebilmişlerdir. Brezilya ve Malezya ve diğerleri BÇS çerçevesinde küresel olarak önemli türlerin ve yerlerin listesinin yer almasına karşı çıktıklarından, insanların biyoçeşitlilikle bağı kaybolmuştur (McGraw, 2002: 23, 24).

BÇS'nin dikkat çeken özelliği, gelişmekte olan ülkelerin ticaret, güvenlik veya hatta iklim değişikliği gibi diğer çevresel konularda çok taraflı müzakerelerde elde edemeyeceği türden güvence altına aldığı imtiyazlardır. BÇS'nin müzakere edildiği

¹⁵ New York State Conservation Council, National Federal Lands Conference, Mzuri Wildlife Foundation, Reno Koetenai Timber & Land Coalition, Forest Farmers Association, Chinchilla Industry Council, APA - The Engineered Wood Association gibi 293 adet farklı meslek örgütü, şirket ve sivil toplum kuruluşunun birlikte karşı çıkışıdır (Environmental Conservation Organization, 1994: 1).

¹⁶ Johan Bodegård'a (1997: 111) göre, biyolojik çeşitlilik üç açıdan karmaşık bir çevresel konudur. Birinci olarak gen, organizmalar ve ekosistemler değişkenlerinde görüldüğü gibi soyut bir kavramdır. İkinci olarak biyolojik çeşitliliği koruma çabaları için merkezi bir önem taşıyan ekosistemler karmaşıktır ve biyolojik çeşitliliğin en az anlaşılabilir kısmıdır. Üçüncü ve çevresel gündem açısından temel olan yönetim sorunudur.

süreç boyunca, gelişmekte olan ülkelerin pazarlık gücü, müzakere edilen varlıkların çoğunluğuna sahip olmaları nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. Dünya biyolojik çeşitliliğinin 4/5'inin sahibi olarak gelişmekte olan ülkeler kendi sınırları içinde biyolojik kaynakları üzerindeki egemenlik haklarını başarılı bir şekilde güvence altına almışlar ve bu varlıklara erişim koşullarını daha iyi kontrol edebilmişlerdir (McGraw, 2002: 17).

Bu sayede, güçlü devletler ve devlet-dışı aktörlerin sadece biyolojik çeşitliliği 'koruma'yı amaçlayan bir sözleşme yapma çabaları engellenmiştir. BÇS çevresel korumanın ilerisine gitmiş ve genetik kaynakların 'kullanımından' doğan faydaların –kaynak topluluklar ve ülkeler arasında- paylaşılmasını sağlamıştır. Çokuluslu Amerikan tarım, biyoteknoloji ve ilaç endüstrilerinin hammadde kaynağı olan bu kaynaklardan ortaya çıkan büyük gelirler, türlerde saklı olan genetik bilgilere kimin sahip olacağı, bunları kimin kontrol edeceği ve bunlardan kimin kâr elde edeceği konusunu ortaya çıkarmıştır. BÇS bu ekonomik konulara yöneldiğinden, bir çevre sözleşmesinden daha fazlasıdır (McGraw, 2002: 17).

BÇS'nin korumaya yaklaşımının fikri mülkiyet hakları, ticaret, teknoloji, insan sağlığı ve kültür açısından etkileri olmuştur. Gerçekte, uluslararası hukukçular BÇS'yi, Güney'in kalkınma zorunlulukları ile Kuzey'in çevresel isteklerini bağdaştırmaya çalışan yeni kuşak uluslararası hukuki araçların parçası olarak nitelendirmektedirler (McGraw, 2002: 18).

III. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Uygulanması ve Sorunlar

BÇS kabul edildiğinde birçok ihtilafli konu çözülmeden kaldığından, anlaşma-sonrası müzakereler özellikle daha güç olmuştur (McGraw, 2002: 27). Taraflar Konferanslarının özellikle ilk yıllardaki aşırı-kalabalık gündemleri ve artan alt organ ve süreçleri¹⁷ sınırlı enerji, dikkat ve kaynakların dağılmasına neden

¹⁷ BÇS ile oluşturulan kurumsal yapı, BÇS'nin uygulanması ve daha sonra ayrıntılarının belirlenmesi sürecini gözden geçirmek üzere Taraflar Konferansı (Madde 23); BÇS'yi yönetecek ve diğer ilgili organları koordine edecek Sekreteryası (Madde 40), Taraflar Konferansı'na bilimsel, teknik ve teknolojik tavsiyelerde bulunacak alt organ olarak Bilimsel, Teknik ve Teknolojik Danışma Amaçlı Yan Organ'dır (Madde 25). Sözleşme hedeflerine ulaşmak ve sorunları çözmek amacıyla mevcut kurumlara ek olarak yeni çalışma grupları oluşturulmuştur. 1998'de Dördüncü Taraflar Konferansı'nda Madde 8 (j) Hakkında Çalışma Grubu kurulmuştur (Decision IV/9, UNEP/CBD/COP/4/9). Madde 8 in-situ koruma başlığını taşımakta; j paragrafı yerli ve yerel toplulukları esas almakta ve Taraf Devlete bu konuda yükümlülük getirmektedir. 2000'de Beşinci Taraflar Konferansı tarafından Erişim ve Fayda Paylaşımı Çalışma Grubu (Decision V/26, UNEP/CBD/COP/5/26) kurulurken, 2002'de daha etkili değerlendirme, raporlama ve uygulamayı gözden geçirmek amacıyla Uygulamayı Gözden Geçirme Çalışma Grubu (Decision VII/30, UNEP/CBD/COP/7/30) kurulmuştur. 2004'de ise Yedinci Taraflar Konferansı'nda kabul edilen koruma alanları konusundaki çalışma programının uygulanmasını desteklemek, gözden geçirmek ve Taraflar Konferansı'na rapor vermek amacıyla Koruma Alanları Çalışma Grubu (Decision VII/28, UNEP/CBD/COP/7/28) kurulmuştur. BÇS altında kurulan çalışma grupları, program ve süreçlerin çoğalması onun hem derinliğini hem de genişliğini yansıtmaktadır. Ancak biyoçeşitlilik

olmuştur. Kapsanan konu ve çıkarların dikkatli bir şekilde yönetilememesi durumunda, BÇS'nin kendi ağırlığı altında çökebileceği endişesi doğmuştur. Bu sorunu aşmak için bir tarafta özel görüşme dizileri organize edilmiş, diğer tarafta bir Stratejik Plan geliştirilmiştir (McGraw, 2002: 23).

Altıncı Taraflar Konferansı'nca 2002 yılında, 2010 yılına kadar küresel, bölgesel ve yerel düzeyde biyoçeşitlilik kaybını önemli ölçüde azaltma kararı alınmıştır (CBD-COP6, 2002, Decision IV/26; Harrop ve Pritchard, 2011: 477). Aynı yıl kabul edilen Stratejik Plan'da Taraflar 2010'a kadar biyoçeşitlilik kayıplarını azaltmak, yoksulluğu azaltmak ve dünyadaki tüm yaşama katkı olarak, Sözleşme'nin üç hedefinin daha etkili ve uygun bir şekilde uygulanmasını taahhüt etmişlerdir ("Strategic Plan", 2010: 1; "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Stratejik Plan", 2010: 1). Söz konusu 2010 Hedefi'ne ilişkin karar 2002'de yapılan Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda da benimsenmiştir. Biyolojik çeşitliliğin azalmasının durdurulması hedefi Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden biri olan 'çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması'nın altına yeni bir hedef olarak eklenmiştir.

Ekim 2010'da Japonya'nın Nagoya Kentinde toplanan Onuncu Taraflar Konferansı'nda *2011-2020 Biyoçeşitlilik Stratejik Planı ve Aichi Biyoçeşitlilik Hedefleri 2011-2020* kabul edilmiştir. Bu Plan biyoçeşitlilik kaybının önlenmesi için hedef belirleme ve BÇS'yi uygulamak için temel mekanizmalar üzerinde durmuştur (Harrop ve Pritchard, 2011: 475). Stratejik Plan'da, BÇS Tarafları biyoçeşitlilik kaybının nedenlerini belirlemek, biyoçeşitlilik üzerindeki baskıyı azaltmak, her düzeyde biyoçeşitliliği korumak, biyoçeşitlilikten elde edilen faydaları artırmak ve kapasite gelişimi sağlamak amacıyla beş stratejik amaca göre düzenlenmiş yirmi hedef üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Bazı hedefler şunlardır: Ormanlar da dahil olmak üzere doğal habitatlardaki kayıp oranını yarıya indirmek ya da elverişli olduğunda sifıra yaklaştırmak; karasal ve içsu alanlarında %17, deniz ve kıyı alanlarında %10 koruma hedefi belirlemek; koruma ve restorasyon faaliyetleri aracılığıyla tahrip olmuş alanların en azından %15'ini iyileştirmek; mercan kayalıklarının karşı karşıya olduğu baskıları azaltacak özel faaliyetler yapmaktır ("Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets", 2011: 1).

BÇS'nin kapsadığı bazı konular hakkındaki ayrıntılı ve daha ileri hukuksal düzenlemeler Protokollerle yapılmaktadır. BÇS Madde 19, biyoteknoloji alanında bir Protokolün gerekliliğine işaret etmekte ve Taraf Devletlerin söz konusu Protokolün gerekliliğini ve şeklini değerlendireceklerini belirtmektedir. Söz konusu Protokolün biyoteknoloji sonucunda değişime uğratılmış ve biyolojik çeşitliliğin

korunması ve sürdürülebilir kullanımı üzerinde olumsuz etkide bulunabilecek her türlü canlı organizmanın emniyetli biçimde taşınması, işlem görmesi ve kullanılması konularını ele alması öngörülmüştür (Madde 19.3). Bu çerçevede sürdürülen görüşmeler sonucunda hazırlanan *Cartagena Biyogüvenlik Protokolü* 2000 yılında Beşinci Taraflar Konferansı'nda imzaya açılmış ve 2003'te yürürlüğe girmiştir.¹⁸

Sözleşme'nin önemli konularından genetik kaynaklara erişim ve fayda paylaşımı da uzun bir müzakere sürecinin sonucunda 2010'da ayrı bir protokolle düzenlenmiştir. Protokol öncesinde BÇS'nin konuyla ilgili hükümlerinin uygulanmasında Taraflara ve paydaşlara yardım etmek amacıyla rehber ilkeler ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Erişim ve Fayda Paylaşımı Çalışma Grubu tarafından geliştirilen Bonn İlkeleri 2002'de Altıncı Taraflar Konferansı'nda kabul edilmiştir. Hükümetlerin Johannesburg Zirvesi'nde genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve eşit bir biçimde paylaşımı için bir uluslararası rejimi müzakere etme çağrısının ardından, müzakereler sonrasında Onuncu Taraflar Konferansı'nda *Genetik Kaynaklara Erişim ve Yarar Paylaşımı Hakkında Nagoya Protokolü* kabul edilmiştir. Protokolün amacı genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve eşitlikçi paylaşımı; genetik kaynaklar ve teknolojiler üzerindeki tüm hakları dikkate alarak genetik kaynaklara uygun erişim ve ilgili teknolojilerin uygun transferi; uygun finansmandır. Böylece Protokol biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Protokol BÇS'nin 15. maddesi kapsamındaki genetik kaynaklar ve bu kaynaklardan elde edilen faydalar, genetik kaynaklarla ilgili geleneksel bilgiye erişim, sınıraşan işbirliği, küresel çoktarafli fayda paylaşım mekanizması, bilgi alış veriş, karşılıklı anlaşmalarla uyum vb. konuları düzenlemektedir (Secretariat of The Convention On Biological Diversity, 2011; Kılıçarslan, 2011). Protokol 64 devlet tarafından imzalanmıştır ("Status of Signature, and Ratification, Acceptance, Approval or Accession", 2011: 1).

Sözleşme'nin Etkililiği

BÇS'nin uygulamada etkili olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Koester'e (1997: 12) göre, BÇS sürece yöneliktir. Bu açıdan bakıldığında, Sözleşme kesinlikle bir başarı olarak görülebilir, çünkü çok sayıda gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ekonomisindeki ülke Sözleşme'ye taraf olmuşlardır. BÇS'yi henüz imzalamamış ve/veya onaylamamış sadece iki ülke vardır: ABD ve Andora ("List of Parties", 2011: 1). BÇS'nin imzaya açılmasının üzerinden geçen zamanda, olumlu gelişmelere bakıldığında, dünya yavaşça ancak emin bir şekilde rasyonel koruma için yasa, norm ve hedefleri bir araya getirmektedir (Clark, 2003: 1). Geçen sürede biyoçeşitlilik düşüncesi sadece

¹⁸ Bkz. Bu Sayı s. 99-121 .

türlerin değil aynı zamanda bunların genetik çeşitliliği ve içinde yaşadıkları ekosistemleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Biyoçeşitlilik çok çeşitli ve büyük küresel araştırma programlarının odağı olmuştur. 2001'de BM Genel Sekreteri Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi'ni başlatmıştır. BM Milenyum Kalkınma Hedefleri'nde biyoçeşitlilik bir küresel öncelik olarak ortaya çıkmıştır (Clark, 2003: 1; Diaz, 2006: 30).

Altıncı Taraflar Konferansı Bakanlar Deklarasyonu'na göre, ilk 10 yılda BÇS hedeflerinin ulusal ve uluslararası politikalara ve somut eylemlere dönüşmesinde ilerleme kaydedilmiştir. 2002'de Johannesburg Konferansı'nda da BÇS açısından başarılarla dikkat çekilmiştir. Buna göre, uluslararası toplumun biyoçeşitliliğe yaklaşımı ilk 10 yılda değişmiştir. Biyoçeşitlilik artık yoksulluğu azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamanın zorunlu bir parçası olarak düşünülmektedir. Bu durum özellikle BÇS'nin yarattığı uluslararası uzlaşma sürecinin bir sonucudur. BÇS farklı çıkarlardan grupları bir araya getirmiş ve hükümetler, ekonomik çıkarlar, çevreciler, yerli halklar ve yerel topluluklar ve ilgili vatandaşlar arasında bir bağ kurmuştur. Ülkeler karmaşık biyoçeşitlilik konusunun daha çok bilincindedirler ve gerekli kurumsal mekanizmaları da yürürlüğe koymaktadırlar ("Convention on Biological Diversity and the World Summit on Sustainable Development", 2010: 1).

Global Biodiversity Outlook 3'e (Secretariat of the CBD, 2010: 16) göre, korunan alanlar sayı ve alan olarak artmıştır. Çevresel etki değerlendirmesi birçok ülkede uygulanmaktadır. Birçok ülkede biyoçeşitliliği izleme, araştırma ve veri tabanları oluşturmanın yanı sıra eğitim ve kamusal bilinçlendirmeyle ilgili faaliyetler yapılmaktadır. Ancak 2010 biyolojik çeşitlilik hedefine küresel düzeyde ulaşamamıştır. 2010 yılına kadar biyoçeşitlilik kaybını önemli ölçüde azaltacak 21 alt hedefin bazısı kısmen ya da bazı yerlerde başarılı olmasına karşın, hiçbirisi küresel olarak tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Koruma çabalarında artış olmakla birlikte, biyoçeşitlilik üzerindeki baskı devam ettiğinden, biyoçeşitlilik kaybı sürmektedir.

Zedan'a (2005: 498) göre, Sözleşme önemli başarılar sağlamıştır, ancak uygulamadaki ilerleme sağlam politik istek ve kaynakların yokluğu, biyoçeşitliliğin gerçek değerinin ve sosyo-ekonomik gelişme ve yoksulluğun azaltılması açısından öneminin doğru tahmin edilememesi nedeniyle yavaştır. Doğal olarak, bazılarında göre BÇS'nin uluslararası düzeyde ulaştığı neredeyse evrensel-yakın katılım onun zayıflığını göstermektedir; bu yorumculara göre, bazı ülkeler yükümlülüklerle uymanın izlenmesi ve zorlanmasına dönük etkili bir mekanizma kurulmuş olduğu için Sözleşme'ye taraf olmuşlardır (McGraw, 2002: 23).

Uygulama Engelleri

Altıncı Taraflar Konferansı'nca 2002 yılında kabul edilen Stratejik Plan'a göre uygulamanın önündeki engeller şunlardır ("Strategic Plan", 2010: 1; "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Stratejik Plan", 2010: 1):

- a. Politik ve Sosyal Engeller: Sözleşmenin uygulanması için politik istek ve desteğin olmaması; sınırlı kamusal katılım ve paydaşların dahil olmaması; çevresel etki değerlendirmesi gibi araçların kullanımı dahil olmak üzere biyoçeşitlilik konularının diğer sektörlerle entegre olmaması; politik istikrarsızlık; önleyici politikalara imkan tanıyacak şekilde ihtiyati ve önleyici tedbirlerin yokluğu.
- b. Kurumsal, teknik ve kapasiteyle ilgili engeller: Eylem için yetersiz kapasite, kurumsal zayıflık; insan kaynaklarının yokluğu; teknoloji ve uzman transferinin olmaması; geleneksel bilginin kaybı; tüm hedefleri destekleyecek yeterli bilimsel araştırma kapasitesinin olmaması.
- c. Erişilebilir bilgi yokluğu: Biyoçeşitlilik ve ona eşlik eden mal ve hizmetlerin kaybının iyi anlaşılması ve belgelenmemesi; mevcut bilimsel ve geleneksel bilginin tam olarak kullanılmaması; bilginin ulusal ve uluslararası düzeyde dağıtımının etkin olmaması; her düzeyde kamusal eğitim ve bilincin olmaması.
- d. Ekonomik politika ve finansal kaynaklar: Finansal ve insan kaynaklarının yokluğu; GEF finansmanının parçalı oluşu; ekonomik teşvik tedbirlerinin olmaması; fayda-paylaşımının olmaması.
- e. Dayanışma/İşbirliği: Ulusal ve uluslararası düzeylerde sinerjinin olmaması; paydaşlar arasında yatay işbirliğinin olmaması; etkili katılımın yokluğu; bilimsel topluluğun katılımının olmaması.
- f. Hukuki engeller: Uygun politika ve yasaların olmaması.
- g. Sosyo-ekonomik faktörler: Yoksulluk; nüfus baskısı; sürdürülebilir olmayan tüketim ve üretim modelleri; yerel topluluklar için kapasitenin olmaması.
- h. Doğal olaylar ve çevresel değişim: İklim değişikliği; doğal afetler.

Daha önce belirtildiği gibi, BÇS'nin dikkat çeken özelliği, gelişmekte olan ülkelerin diğer bazı çevresel konularda çok taraflı müzakerelerde elde edemeyeceği türden imtiyazları güvence altına alabilmesiydi. Ancak bunların işlerlik kazanmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pozisyonları belirleyici olmaktadır. Biyoçeşitliliğin ilaç veya gen kaynağı olarak araştırılmasını (Kursar ve diğerleri, 2006: 1005) temel olarak alan farmakoloji endüstrisi araştırma alanında farklı yollar keşfetmiştir ve son on yılda Güney ülkelerinin, bitkilerinin bu amaçla araştırılmasında büyük bir çıkarı olmamıştır (Ballesteros, 2006: 34). Gelişmekte olan ülkeler biyoçeşitliliğin tarihsel olarak sahipleri iken, birçok ilgili ürün

(özellikle gıda ve tarım için bitki genetik kaynakları) Kuzey'in gen bankalarından (*ex-situ*) türetilmektedir. Bu nedenle bazı gözlemciler göre, Güney'in BÇS açısından zaferi sadece moral bir zaferdir (McGraw, 2002: 24). Ayrıca BÇS değerli genetik kaynaklara evsahipliği yapan gelişmekte olan ülke ve toplulukları birbirleriyle rekabet eder hale getirirken, talep kısmında çokuluslu şirketler oligopol pozisyonundadırlar. Bu rekabet ve asimetri durumundan şu çıkarılabilir: Bir tarafta endüstri ve gelişmiş ülkeler koalisyonu uluslararası arenadadır; diğer tarafta ise çok çeşitli koşulların bir araya getirdiği gelişmekte olan ülkeler rakiptirler. Gerçekte ekosistemler ve biyolojik kaynaklar ülkeler arasında paylaşılmaktadır, örneğin Amazon veya Andlar (Ballesteros, 2006: 35).

Biyoteknolojide son yıllarda ortaya çıkan çok hızlı gelişmelere bağlı olarak bu alandaki sanayi üretiminin hızla genişlemesi nedeniyle patent hakları, biyoteknoloji endüstrisinin kârlarının yeniden dağıtımı, biyoteknolojinin güvenliği gibi konuların ağırlık kazanmasıyla biyoçeşitliliğin tahribinin esas nedenlerinin belirlenmesi ve bu nedenlere yönelik eylem planları ortaya koyma gibi konular unutulmuştur (Aruoba, 1995: 35; Chatterjee ve Finger, 1994: 43).

BÇS'nin imzalanmasının üzerinden geçen sürede endüstrileşmiş ülkeler ve ulusötesi şirketlerin koalisyonlarının uluslararası rejimler ve ticaret rejimi aracılığıyla güç ve otorite kazandığı, bunun da biyoçeşitlilik açısından zengin gelişmekte olan ülkelerin BÇS'den kaynaklanan "kazanımlarını" azalttığı ve hatta tehdit ettiği açıktır (Ballesteros, 2006: 34). Bu tehdit özellikle Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Ticaretle İlişkili Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması (TRIPS) ve Hizmet Ticareti Genel Antlaşması'nda (GATS)¹⁹ ortaya çıkmaktadır.

Biyoteknoloji endüstrisinin hammaddesi olan biyoçeşitliliğin, TRIPS ile düzenleniş şekli çokuluslu şirketler ve gelişmiş ülkeler lehine sonuçlar doğurmaktadır. TRIPS ile biyoçeşitlilik patent verilebilir buluşlar dışında tutulabilecek kalemler içinde yer almaktadır. Ancak herhangi bir ülkenin biyoçeşitliliği içinde yer alan bir materyalin, patent verilebilir buluşlar dışında tutulması ancak o ülkenin bu materyali etkin bir biçimde koruması şartına bağlanmıştır. Bir başka deyişle, eğer o ülke bu tür bir korumayı gerçekleştirememiş

¹⁹ DTÖ'nün kuruluş anlaşmalarından biri olan Hizmet Ticareti Genel Antlaşması (General Agreement on Trade in Services-GATS), uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram, kural ve ilkeleri küresel düzeyde belirleyen, tüm hizmet sektörlerini ve bu hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan tüm metallerin üretimini de kapsayan ilk çok taraflı yatırım ve ticaret anlaşmasıdır (Güzelşarı, 2003). GATS'ın 14.b maddesi sağlık ve çevresel koruma için gerekli olduğunda, Antlaşma kuralları için istisnalar getirmektedir. Teoride bunun amacı, çevreyi ve insan sağlığını koruma amaçlı kamusal politika önlemlerinin genel olarak DTÖ ya da özel olarak GATS taahhütleri ile engellenmemesini sağlamaktır. Ancak bu istisnalar çok dardır. Örneğin, çevresel koruma istisnası sadece yaşam ya da sağlık risk altında ise kabul edilir; canlı-olmayan bir doğal kaynak risk altında ise kabul edilmez (Hayırsever ve Topçu, 2008: 288).

ise, bu materyalin de patent verilebilir kalemler dahilinde ele alınmasının önünde engel kalmayacaktır. Bu durum ise özellikle ileri teknoloji yatırımlarını gerçekleştirememiş olan gelişmekte olan ülkeler için söz konusudur (Yürekli, 1995: 59) Bu durumda kendi biyolojik çeşitlilik rezervlerini gerek ekonomik gerek teknolojik nedenlerle koruma altına alamayan gelişmekte olan ülkeler, bu maddelerin çokuluslu şirketler tarafından patent koruması aracılığıyla kendi himayelerine alınmasına karşı koyamamaktadırlar. Ayrıca bu kaynaklardan elde edilen yeni ürünleri de çok yüksek fiyattan geri almak zorunda kalmaktadırlar (Topçu, 2008: 369-370). Bu nedenle günümüzdeki ticaret ilişkileri düşünüldüğünde, bu kaynağın çokuluslu tarım, biyoteknoloji veya ilaç şirketleri için karşılıksız bir sermaye olduğu düşüncesi yanlış değildir. Bu anlamda bir “gen sömürüsü”nden söz edilmektedir (Gürkan, 1995: 69).

Ulusal Düzeydeki Sorunlar

Ulusal düzeyde uygulamada karşılaşılan sorunlar da BÇS'nin etkili olmasına engel olmaktadır. BÇS Madde 6'ya göre, Taraf Devletlerin her biri biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için ulusal stratejiler, planlar veya programlar geliştirecek veya mevcut olanları uyarlayacaktır. Günümüze kadar 170 Taraf Devlet Ulusal Biyoçeşitlilik Stratejileri ve Eylem Planları geliştirmiştir (“National Biodiversity Strategies and Action Plans (NBSAPs)”, 2010: 1).

Ancak gerekli ulusal kurumlar, hukuki çerçeve ve teknik kapasite birçok gelişmekte olan ülkede hala işler değildir. Hükümetler, artık paydaş olarak düşünülen yerli halklar ve köylüler gibi yerel topluluklar için bu süreci kolaylaştırmamışlardır. Bu yerel topluluklar kendileri için ekonomik değerlerinden daha fazla önem taşıyan biyolojik çeşitlilik için ‘genetik kaynaklar’ gibi bir sınıflandırma kullanmazlar. Biyoçeşitlilik zengini ülkelerdeki yerel topluluklar yaşamlarını sürdürmek için doğal kaynaklara dayanırlar ve bu topluluklarda ekosistemlere sosyal ve kültürel değer atfedilir. Oysa küresel çevresel sorun olarak biyoçeşitlilik kaybını önleme çabalarının politik düzenlemeler üzerinde yoğunlaşmasıyla geleneksel kullanma biçimleri ve düşünceler göz ardı edilmekte ve hatta bunlar biyoçeşitliliğin kaybına neden olmakla suçlanmaktadır. Bu bir paradoks olarak görünmektedir, çünkü BÇS biyoçeşitliliğin diğer değerlerini ve yerel toplulukların yaşam şekillerini tanımaktadır ve Madde 8’de olduğu gibi hükümetlerin “geleneksel bilgi”yi korumasını teşvik etmektedir. Buna karşın, pratikte hükümetlerin bu hakları işler kılması ve bu topluluklara meşruiyet ve yetki tanınması konusunda sorunlar vardır (Ballesteros, 2006: 35).

Teknoloji Transferi ve Finansman Sorunları

Gelişmekte olan ülkelerde Sözleşme'nin uygulanması açısından teknoloji transferi ve mali mekanizmanın etkili olup olmadığı da belirleyici olmaktadır. Teknoloji transferi birçok şekilde teşvik edilmesine karşın, bir dizi faktörden ciddi

olarak olumsuz etkilenmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır (Zedan, 2005: 498-499):

- uygun düzenleyici, finansal ve kurumsal çerçevenin olmaması,
- ulusal düzeyde uygun kapasitenin olmaması,
- yeni teknolojilerle ilgili riskleri yönetmede başarısız olma korkusu,
- sınırlı pazara giriş ve gelişmekte olan ülkelerin teknolojik yeniliklere yatırım yapması için teşviklerin olmaması,
- biyoçeşitlilik yönünden zengin gelişmekte olan ülkelerin yararına uluslararası teknolojik birlik ve ortaklıkların olmaması,
- mevcut teknolojiler konusunda bilgi temelli kurumların yokluğu.

Sözleşme hedeflerine ulaşılması için gereken finansman ihtiyacı Küresel Çevre Fonu (GEF) tarafından karşılanmaktadır. GEF sadece küresel faydası olan ve bir devletin kendi başına karşılayamayacağı maliyetleri karşılamaktadır. Bu maliyeti saptamak güç olmakla birlikte, GEF'in karşıladığı maliyet dikkate alındığında, GEF'in Sözleşme'den kaynaklanan tüm ihtiyaçları karşılayamayacağı açıktır. GEF'in kaynak dağıtımı da yavaş olmuştur. Bunun nedeni yüksek kalitede biyoçeşitlilik projelerinin hazırlanmasının zaman alması olabilir. Ayrıca proje planlama, onay ve fonun dağıtımı açısından GEF'in kendi prosedürleri de zaman almaktadır. GEF'in vermiş olduğu ek finansmanın çoğu az sayıda, büyük projeye ayrılmıştır (Lake, 2000: 69-70).

GEF'le ilgili olarak Dünya Bankası'nın hakim pozisyonu, şeffaflık ve hesap verebilirlik konusunda endişeler vardır. Donör ülkeler GEF'i BÇS için tek finansal mekanizma olarak hala desteklerken, gelişmekte olan ülkeler GEF'e karşı çekincelerini sürdürmektedirler (Lake, 2000: 69). Taraflar Konferansı, GEF'in kendi yetkisi altında faaliyet göstermesini ve kendisinin belirlediği öncelikleri takip etmesini istemektedir. GEF'in faaliyetlerinin bu önceliklere uyup uymadığı veya uyup uymayacağı GEF ve BÇS arasında gerilim yaratmaktadır.²⁰

²⁰ Örneğin, Decision III/5 (UNEP/CBD/COP/3/5) GEF'in taksonomi için kapasite inşasını ve tarımsal biyoçeşitlilikle ilgili faaliyetleri desteklemesini istemiştir. Ancak GEF'in vurgusu taksonomi gibi faaliyetler için kapasite inşası değil, yerinde (*in-situ*) koruma ve gelişme projeleri ve bunlarla ilgili kapasite inşası gibi "ön sıra"daki biyoçeşitlilik projeleri üzerindedir. Ayrıca GEF'in yetki alanının küresel faydası olan faaliyetler olması faaliyet alanını sınırlamaktadır. Çünkü tarımsal biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımının gerektirdiği faaliyetlerin çoğu ulusal düzeyde fayda göstermektedir (Lake, 2000: 69-70).

IV. Türkiye ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Türkiye biyoçeşitlilik bakımından Avrupa ve Orta Doğu'nun en zengin ülkelerinden biridir. Türkiye 120 memeli, 400'ü aşkın kuş türü, 130 kadar sürüngen, 400'e varan balık türüyle biyoçeşitlilikte tür çeşitliliği açısından çok zengindir. Türkiye'nin coğrafi yapısının farklılığı yüksek endemizm ve genetik çeşitliliği sağlamaktadır. Türkiye, Avrupa kıtasında bulunan bitki türlerinin %75'ini barındırmakta olup, bunun üçte birini endemik bitkiler oluşturmaktadır (Demirayak, 2002: 4-6). Ancak, dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de, hızlı nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, sürdürülemez üretim ve tüketim alışkanlıkları nedeniyle doğal kaynak tahribatı çarpıcı boyutlara ulaşmıştır (Demirayak, 2002: 16).

Bioçeşitliliğin bileşenlerine yönelik faaliyetler aslında Cumhuriyet'in ilanından itibaren çeşitli kurumlar tarafından yürütülmüştür. Türkiye'de yerinde koruma çalışmaları, 1950'li yıllarda başlamıştır. Ülkemizde milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı, doğal sit, yaban hayatı geliştirme sahası, özel çevre koruma bölgesi, uluslararası öneme sahip sulak alan gibi değişik statülerde yerinde koruma alanları ilan edilmiştir. Bu güne kadar farklı amaçlarla tesis edilmiş yerinde koruma alanlarının toplamı yaklaşık 4.6 milyon hektara ulaşmıştır. Bu da ülke yüzölçümünün yaklaşık % 6'sına karşılık gelmektedir. Ancak mevcut korunan alanlar step ve deniz ekosistemleri başta olmak üzere ülkemizin sahip olduğu biyoçeşitliliği yeterli düzeyde temsil etmemektedir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 12).

Bioçeşitliliğin doğal habitatı dışında (*ex-situ*) korunması çalışmaları tarımsal biyoçeşitliliği koruma amaçlı olarak 1930'lu yıllarda, orman biyoçeşitliliğini koruma amaçlı olarak da 1970'li yıllarda başlatılmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü ile Ege Tarımsal Araştırmalar Enstitüsü'nde bulunan gen bankaları, kültür bitkilerinin yabani akrabalarının ve diğer otsu bitki türlerinin yeri dışında korunmasında en önemli rolü üstlenmiştir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 12).

Türkiye 1992'de Rio Konferansı'nda Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ni imzalamıştır.²¹ Sözleşme'nin imzalanmasında, Sözleşme'nin ülkelerin sınırları dahilinde biyolojik kaynakları üzerindeki egemenliğini kabul etmesi, bu kaynaklara erişimin ülkelerin yetkileri dahilinde karşılıklı anlaşmaya dayalı olarak gerçekleştirilecek olması, söz konusu karşılıklı anlaşmaların teknolojiye erişim ve genetik materyallerin kullanımından sağlanan faydaların paylaşımı için de bir temel ve fırsat oluşturması, genetik kaynakları uluslararası düzeyde bağlayıcı yükümlülüklerle ele alan ilk anlaşma olması, gelişmekte olan bir ülke olarak

²¹ Türkiye'nin Sözleşme müzakerelerine katılımı oldukça sınırlı olmuştur. Türkiye 1991-1992 arasında Hükümetlerarası Müzakere Komitesi'nin oturumlarından bazılarında yer almış olmakla birlikte, çalışma gruplarından yalnızca birinde bulunmuştur.

Türkiye'nin mali kaynak, teknoloji transferi gibi olanaklardan yararlanmasına imkan sağlayacağı ("Biyolojik Çeşitlilik Nedir?", 2011: 1); Sözleşme'nin Türkiye'nin zengin biyolojik kaynaklarının korunmasına ivme kazandıracak olması, uluslararası platformda bilinen kaynaklarının diğer ülkeler tarafından yanlış ve izinsiz kullanımını önlemede olumlu bir adım olacağı (Çepel, 1992: 233) gibi düşünceler etkili olmuştur.

Ayrıca Sözleşme'de BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde olduğu gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülke sınıflaması yer almamaktadır. BÇS'de her ülkenin gelişmişlik düzeyi ile orantılı olarak Birleşmiş Milletler skalasına göre belirlenmiş bir miktarda aidat ile gönüllü olarak oluşturulmuş olan fonlara katkıda bulunması söz konusudur. Bu durumda Türkiye gelişmişlik düzeyine Birleşmiş Milletler skalasında karşılık gelen bir miktarı ödemekle yükümlüdür. Aynı zamanda isterse gönüllü olarak katkıda bulunabilecektir. Bu çerçevede Sözleşme'nin Türkiye'yi mali olarak zorlamadığı ifade edilmiştir (DPT, 1999).

Türkiye Sözleşme'yi 29.08.1996 tarih ve 4177 sayılı Kanun'la onaylamıştır. Sözleşme 27.12.1996 tarih ve 22860 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak, 14 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'nin Taraflar Konferanslarına Katılımı ve Pozisyonu

Türkiye Dördüncü Taraflar Konferansı'ndan itibaren Taraf statüsünde toplantılara katılmaktadır. Sözleşme metninde yer almamakla birlikte Taraflar Konferansı'nda yine ülkelerin kendi tercihleri doğrultusunda oluşturulan bölgesel gruplar temsil edilmektedir. Türkiye Batı Avrupa ve Diğer Ülkeler grubunda yer almaktadır. Ancak bu grup içinde Avrupa Birliği'ne üye devletleri Avrupa Komisyonu temsil etmekte ve OECD ülkeleri bölgesel bazlı bildirimlerde bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye, AB aday statüsü ile zaman zaman Avrupa Komisyonu'nun bildirimlerine katılmakla birlikte, genel olarak bölgesel gruplar içinde temsil edilmemekte, Taraflar Konferansları'nda ulusal seviyede bildirimlerde bulunmaktadır (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010: 5).

Örneğin, Dokuzuncu Taraflar Konferansı öncesinde Avrupa Birliği, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla gündem konularında ortak tavır alınması yönünde girişimde bulunmuştur. Türkiye gündem maddelerinde AB ile ortak tavır aldığı konularda AB'yi desteklemiş, farklı görüşü olan konularda ise kendi görüşlerini yazılı olarak Sekreteryaya'ya iletmıştır. Dokuzuncu Taraflar Konferansı'nda Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden farklı görüş ileri sürdüğü konular ekosistem yaklaşımı, Stratejik Plan ve 2010 Hedefleri, 8(j) ve İlgili Hükümler (geleneksel bilgi)²²; işsu biyolojik

²² Dokuzuncu Taraflar Konferansı'nda, Türkiye Madde 8(j) ve İlgili Hükümler (geleneksel bilgi) konusunda Sekreteryaya'ya yazılı olarak Türk Anayasal sisteminde "yerli (indigenous) halk" olarak

çeşitliliği (sınıraşan su tahsisi ve su yönetimi) kıyı ve deniz biyoçeşitliliğidir (Türkiye'nin Ege Denizi ve Akdeniz'deki kıyı sınırları) (Tan ve diğerleri, 2008: 2, 7).

Türkiye'nin Taraflar Konferanslarında temkinli durduğu 'ekosistem yaklaşımı', BÇS'nin koruma, sürdürülebilir kullanım ve faydanın paylaşımı olmak üzere zorlu görünen üç hedefinin uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesi için Bilimsel, Teknik ve Teknolojik Danışma Amaçlı Yan Organ'ın ilk toplantısında (Paris 1995) önerilmiştir. 1998'e kadar bu yaklaşımın çeşitli boyutları açıkça geliştirilmiştir ve ekosistem ilkeleri belirlenmiştir. Ekosistem yaklaşımı, koruma ve sürdürülebilir kullanımı adil bir şekilde destekleyen kara, su ve canlı kaynaklarının entegre yönetimi için bir stratejidir. Sadece türlerin ve habitatların yönetimini değil, ekosistem ölçeğinin dikkate alınması; karar verme ve yönetim için etkili ve verimli yapı ve süreçlerin geliştirilmesi aracılığıyla ilgili toplulukların dahil edilmesi anlayışını içerir ("Ek I Uygulamada Tarafların Deneyimine Dayalı Olarak Ekosistem Yaklaşımının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi", 2010: 1).

Johannesburg Konferansı sırasında Uygulama Planı'nda üzerinde durulan konulardan biri de doğal kaynakların korunmasında ekosistem yaklaşımı olmuştur. Türkiye açısından, su ve toprak kaynaklarına dayalı kalkınma projelerinin ekosistemleri en az etkileyecek şekilde gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Ekosistem yaklaşımı toprak, su ve kaynakların bütüncül bir yönetimle ele alınmasını ön plana çıkarmaktadır. Böylece ekonomik faaliyetlerde öncelikle çevre unsurunun korunmasını gündeme getirmektedir. Ekosistem yaklaşımı özellikle Avrupa Birliği tarafından benimsenmektedir. Türkiye heyeti tarafından Uygulama Planı'nın 23. maddesinde doğal kaynakların korunması bakımından ekosistemin korunmasının yeterli görüldüğü, ayrıca ekosistem yaklaşımının Plan'a dahil edilmesine gerek olmadığı ileri sürülmüş ve G-77'lerin de desteğiyle bu maddede ekosistem yaklaşımına yer verilmemiştir (Ağca, 2002: 1).

Türkiye'nin Sözleşme'den Doğan Yükümlülüklerini Yerine Getirmesi

Türkiye BÇS'ye taraf olan ülkelerden biri olarak biyoçeşitliliğin küresel ve ulusal ölçekte korunması için taahhütte bulunmuş, Sözleşme amaçlarına ulaşmak üzere yükümlülük üstlenmiştir.²³ 1992'de Sözleşme'nin imzalanmasından sonra

tanımlanan bir kategori ya da insan grubu olmadığını, bu nedenle Türkiye'de Sözleşme'nin söz konusu maddelerinin uygulanacağı insanlar bulunmadığını bildirmiştir (Tan ve diğerleri, 2008: 9).

²³ BÇS'nin Taraf Devletlere getirdiği yükümlülüklerin başlıcaları şunlardır: biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için uluslararası işbirliği yapma (Madde 5); ulusal stratejiler, planlar veya programlar geliştirme veya mevcut strateji, plan ve programları uyarlama; sektörel veya sektörlerarası entegrasyonu sağlama (Madde 6); kendisi için önem taşıyan biyoçeşitlilik unsurlarını belirleme, örnekleme ve izleme; biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına olumsuz etkileri olan veya olabilecek olan prosesleri ve faaliyet kategorilerini belirleme ve etkilerini izleme (Madde 7); *in-situ* koruma (Madde 8); *ex-situ* koruma (Madde 9); teşvik tedbirleri uygulama (Madde

biyoçeşitliliğin korunması için önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1992 sonrasında kalkınma planlarında çevre ve tarım sektörlerinde biyoçeşitlilik konuları yer almış, biyoçeşitliliğin sürdürülebilir bir şekilde korunmasına, geliştirilmesine ve ekonomik değer kazandırılmasına yönelik politikalar ortaya konulmuş, gerekli tedbirler belirlenmiştir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 39).

Türkiye Taraf olduğu diğer uluslararası ya da bölgesel sözleşmeler aracılığıyla da biyoçeşitlilik konusunda yükümlülükler üstlenmiştir. ²⁴ Hem BÇS hem de biyoçeşitlilikle ilgili taraf olunan diğer uluslararası sözleşmeler çerçevesinde eylem planları hazırlanmıştır. Eylem planları aracılığıyla hedefler, öncelikler ve araçlar belirlenmeye çalışılmıştır. Karadeniz'in Korunması ve Rehabilitasyonuna İlişkin Eylem Planı (1996), Akdeniz Eylem Planı, Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde Korunması Ulusal Planı (1997), Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (1998), Türkiye Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi Eylem Planı (2001) gibi eylem planları bu konudaki politika ve uygulamalar açısından temel belgelerdir (Demirayak, 2002: 18).

Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBSEP), BÇS'nin uygulanabilmesi için 2001'de Çevre Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanmıştır. UBSEP UNEP/GEF hibe desteğiyle 2007'de güncellenmiştir. UBSEP'le Türkiye'deki biyolojik çeşitliliği kısaca tanımlamak ve değerlendirmek, üzerinde uzlaşma sağlanmış bir koruma stratejisi belirlemek ve Türkiye'de biyolojik çeşitliliğin korunması hedeflerine ulaşılabilmesi için gerekli olan eylem önerilerini sunmak amaçlanmaktadır (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 10-11).

1990'lardan itibaren söz konusu eylem planlarının hazırlanmış olması içsu, kıyı ve deniz ekosistemleri ile tarım ve orman ekosistemlerinin korunmasına oldukça önem verildiğinin göstergesidir. Ancak kaynak yetersizliği, var olan kaynakların uygun alanlara zamanında aktarılamaması, kalkınma programları ile koruma programları arasında eşgüdüm ve entegrasyon eksikliği gibi nedenlerle bu eylem planlarını tam olarak hayata geçirmek mümkün olmamıştır ("Ulusal Rapor", 2006:

11); araştırma ve eğitim (Madde 12), kamu eğitimi ve bilgilendirme (Madde 13), etki değerlendirme ve olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi (Madde 14), bilgi alışverişi, teknik ve bilimsel işbirliği (Madde 17 ve 18).

²⁴ Kuşların Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (Paris) (RG Tarih 17.12.1966, Sayı 12480), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (RG Tarih 14.02.1983, Sayı 17959), Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma (Bern) Sözleşmesi (RG Tarih 20.02.1984, Sayı 18318), Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına Ait (Barcelona) Sözleşme (Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol) (RG Tarih 12.10.1988, Sayı 19968), Ramsar Sözleşmesi (RG Tarih 17.05.1994, Sayı 21937), CITES Sözleşmesi (RG Tarih 20.06.1996, Sayı 22672), Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeye Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (RG Tarih 16.05.1998, Sayı 23344), Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (RG Tarih 27.07.2003, Sayı 25181), Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesinin Karadeniz'de Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması Protokolü (RG Tarih 06.07.2004, Sayı 25514).

4). UBSEP de henüz ilgili kurullar tarafından kabul edilmediğinden, hukuksal olarak bağlayıcı nitelik taşımamaktadır.

Türkiye’de uluslararası kurum ve kredilerle desteklenen projeler aracılığıyla çalışmalar sürdürülmektedir. BÇS kapsamında Taraflar Konferansı kararı ile devletlerin kendi talepleri doğrultusunda gelişmiş ülkeler listesi oluşturulmakta ve düzenli olarak güncelleştirilmektedir. Türkiye bugüne kadar bu doğrultuda bir talepte bulunmadığından halen gelişmekte olan ülkeler arasında değerlendirilmektedir. Bu statü ile Sözleşme’nin mali mekanizması olan GEF’den Sözleşme’nin uygulanmasına yönelik konularda proje bazında hibe desteği alabilmektedir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010: 5).

Bu bağlamda üç projeden bahsedilebilir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 50-51). Projelerin ilki *Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde (In-Situ) Korunması Projesi*’dir. Proje GEF/Dünya Bankası hibe desteğiyle, Çevre Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Orman Bakanlığı işbirliğiyle 1993-1998 yılları arasında yürütülmüştür. Projede bitki gen kaynaklarının yabancı formlarının yerinde korunması hedeflenmiştir. Proje Kazdağları (Balıkesir), Bolkar Dağları (İçel) ve Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği’nde (Ş. Urfa) yürütülmüştür. Proje kapsamında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nda Coğrafi Bilgi Sistemi ve Uzaktan Algılama Merkezi kurulmuş ve Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde Korunması (in-situ) Ulusal Planı hazırlanmıştır (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 50).

2000’de başlayan ve Dünya Bankası-GEF tarafından desteklenen *Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi* Aralık 2007’de tamamlanmıştır. Proje Türkiye’de yürütülen en kapsamlı ve büyük ölçekli GEF destekli biyolojik çeşitlilik projesidir. Proje’yle üç önemli bitki coğrafyasını temsilen İğneada, Camili, Köprülü Kanyon ve Sultansazlığı uygulama alanlarıyla dokuz adet yaygınlaştırma alanında doğa korumanın ve doğal kaynakların etkili, sektörler arası ve katılımcı planlanması ve sürdürülebilir yönetimi amaçlanmıştır. Belirlenen dört pilot bölgede koruma çalışmalarına ilgi gruplarının katılımını sağlamak amacıyla küçük ölçekli yaklaşık 150 projeye 1 milyon ABD doları hibe yardımı yapılmıştır. Proje ile “Nuhun Gemisi” adlı ulusal veri tabanı ve Biyolojik Çeşitlilik İzleme Birimi oluşturulmuştur. Bu proje kapsamında Türkiye’nin ilk biyosfer rezervi olan Camili Biyosfer Rezervi tesis edilmiştir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 50).

Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi İkraz Anlaşması 4 Ekim 2004 tarihinde imzalanmıştır. Projenin amaçları Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin ve katılımcı planlamanın sağlanması, çevreyle dost tarım ve ormancılık faaliyetlerinin benimsenmesi, kurumsal kapasitenin artırılmasıyla halkın bilinçlendirilmesi ve Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde su ve besin yönetimiyle ilgili politikaların geliştirilmesidir. Ayrıca

Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarında tarımsal kaynaklı kirliliğin belirlenmesiyle, bu kirlilik sebebiyle oluşan olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması ve azaltılması amaçlanmaktadır. Proje kapsamında belirlenen 28 mikro havzada mera yönetiminin geliştirilmesi, mera ve orman alanlarının rehabilitasyonu, yem bitkisi üretiminin artırılması amaçlanmaktadır (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 51).

Dış krediyle desteklenen büyük ölçekli projelerle biyoçeşitlilik sorununa kapsamlı bir şekilde yaklaşılması amaçlanmaktadır. Söz konusu projelerin ülke çapında diğer çalışmalarla desteklenmesi ve projelerin sona ermesinden sonra da yapılan çalışmaların süreklilik göstermesi önem kazanmaktadır. Ancak söz konusu sürekliliğin ve geniş ölçekliliğin sağlanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Yürütülmekte olan faaliyetler makro düzeyde planlanmamakta ve personel istihdamında süreklilik sağlanamamaktadır. İnsan kaynakları alanında kalifiye personel yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle devam etmekte olan faaliyetler ve projeler arasında yeterince bağlantı kurulamamakta, faaliyetler ülke ihtiyaçlarına göre önceliklendirilememektedir. Proje sonuçları yeterli ve doğru yöntemlerle paylaşımına açılmadığından, proje ve faaliyetleri çoğu zaman temel amaçlara hizmet etmemekte ve sonuçlarından yararlanılamamaktadır (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 148).

Diğer yandan Türkiye’de biyoçeşitliliğin korunmasında daha çok nesli tehdit altında olan türlerle endemik türlerin korunmasına ağırlık verilmektedir (Demirayak, 2002: 14). Bununla beraber, biyolojik ve genetik kaynakların korunması ve geliştirilmesinin gıda ve sağlık sektörleri açısından kritik bir önemi olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Ancak Türkiye’nin başta tahıl ve et ürünleri olmak üzere gıda kaynaklarının temininde kendine yeterli bir ülke olma özelliğini hızla kaybetmesi, bu gerçeğin yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir (Demirayak, 2002: 14). Diğer yandan genetik kaynakların belirlenmesi, korunması ve kayıt altına alınmasıyla ilgili hedeflere ulaşılmasında altyapı ihtiyacı da tam olarak giderilememiştir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 148).

Yasal Düzenlemeler

Biyoçeşitlilikle ilgili olarak ülkemizde birçok yasal düzenleme vardır ve söz konusu mevzuat, yapılan değişikliklerle Türkiye’nin ulusal ve uluslararası yükümlülüklerine göre uyarlanmaya çalışılmaktadır.²⁵

²⁵ Çevre Kanunu bu düzenlemelerin en önemlilerindedir. Ayrıca Milli Parklar Kanunu, Orman Kanunu, Su Ürünleri Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı’nın Kurulması Hakkında KHK, Kıyı Kanunu, Kara Avcılığı Kanunu, Hayvanları Koruma Kanunu, bunların bazılarıdır. Yasal düzenlemelerin yanı sıra ülkemizde biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik birçok yönetmelik de mevcuttur. Kısmen Türkiye’nin uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini hayata geçirmeyi, kısmen de yasalarda yer alan düzenlemeleri somutlaştırarak, bunların uygulanmasını sağlamayı amaçlayan bu yönetmeliklerin başlıcaları olarak Nesli Tehlike Altında

Biyoeçeşitlilikle ilgili mevzuata bakıldığında, bazı konularda boşluk, bazı konularda ise uygulama ve yaptırım eksikliği gözlenmektedir. Güneş (2009: 80-81) de mevzuatla ilgili sorunları ortaya koyarken, öncelikle biyoeçeşitliliğin korunmasına yönelik hükümlerin değişik hukuk metinlerinde genel olarak dağınık bir şekilde yer aldığına işaret etmektedir. Ayrıca söz konusu mevzuat önemli ölçüde uluslararası antlaşmalara dayanmaktadır. Güneş'e (2009: 80-81) göre, bu antlaşmaların iç hukuk bağlamında bağlayıcılığı konusunda problemler ortaya çıkmaktadır. Bu antlaşmalardan bazılarının uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler de hala yapılmamıştır. Bu çerçevede yasal düzenlemelerdeki dağınıklık ya da eksiklikler nedeniyle, mevzuat biyoeçeşitliliğin korunma gereklerine cevap vermede yetersiz kalmaktadır. Caydırıcı yaptırımların olmaması da uygulamanın önünde engel olarak durmaktadır.

Ayrıca geçmişten itibaren yürütülen çalışmalarla biyoeçeşitliliğin korunması için çaba harcanmışsa da, sürdürülebilir kalkınmanın tüm bileşenlerinin biyoeçeşitliliğin korunması başta olmak üzere doğa koruma ve çevre yönetimiyle bütünleştirilebildiğini söylemek için henüz erkendir (Demirayak, 2002: 23).

Biyoeçeşitliliğin korunmasının farklı yasalarda düzenlenmesi ve ilgili tedbirlerin farklı kurumlarca yürütülmesi görev çatışmalarına ve yasaların uygulanmasında da sorunlara yol açmaktadır (Güneş, 2009: 80-81). Kurumsal yapı açısından birçok farklı kurumun görev alması nedeniyle eşgüdüm sorunu önemli bir yer tutmaktadır. UBSEP'de de biyolojik çeşitliliği etkin koruyabilmek ve sürdürülebilir kullanabilmek için öngörülen stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesi yolunda giderilmesi gereken eksikliklerin başında "eşgüdüm" gelmektedir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 16).

Biyoeçeşitlilikle ilgili olarak 2010 yılı sonunda Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı TBMM'ye sunulmuştur. Tasarı'yla ülkemizin kara, kıyı, sucul ve deniz alanlarındaki ulusal ve uluslararası öneme sahip tabii değerlerin ve biyoeçeşitliliğin korunması ve korunan alanların statülerinin net ve anlaşılır bir şekilde yeniden belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca tabiatın ve biyoeçeşitliliğin korunmasını sağlamak amacıyla Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Kurulu'nun ve mahalli biyolojik çeşitlilik kurullarının, Çevre ve Orman Bakanlığı'na yönlendirici bilimsel destek sağlamak amacıyla Tabiatı Koruma Bilim Heyeti'nin kurulması öngörülmüştür ("Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı Hazırlık Süreci İle Alakalı Basın Açıklaması", 2011: 1).

Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Milli Parklar Yönetmeliği, Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, Av ve Yaban Hayvanlarının ve Yaşam Alanlarının Korunması, Zararlılarıyla Mücadele Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları İle İlgili Yönetmelik sayılabilir (TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010; Güneş, 2009: 77- 80).

Doğrudan biyoçeşitliliğe yönelik olmasıyla büyük önem taşıyan Tasarı, getirdiği değişiklikler ve yaratacağı sorunlar nedeniyle eleştirilmiştir. Kültür varlıklarının korunmasıyla doğal varlıkların korunmasını birbirinden ayıran Tasarının, yetki karmaşası yaratacağı, bunun doğanın ve kültür varlıklarının daha korumasız bir biçimde kullanılmasının önünü açacağı ifade edilmiştir (Özlüer vd., 2010: 1). Tasarı'nın geçici maddesiyle Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Kurulu'na geçmişte ilan edilmiş olan doğal sit alanı kararlarını gözden geçirme yetkisi verilmektedir. Böylece önceki sit kararları değişikliğe açık hale gelebilecek, sit alanı ilan edilip "mutlak koruma" altına alınmış olan doğal alanlar, koruma dışına çıkarılabilecektir ("Tabiat ve Biyolojik Çeşitlilik" Tasarısı Mecliste", 2011: 1). Ayrıca Tasarı'nın koruma-kullanma dengesi ifadesi kisvesi altında "kullanmayı" amaç içine sokan düzenlemeler getirdiğine işaret edilmiş, bunun ülkemizin en önemli doğal değerlerini yok edeceği vurgulanmıştır. Bu nedenlerle Tasarının 1982 Anayasası ve taraf olduğumuz Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelere aykırı olduğu ileri sürülmüştür (TMMOB, 2011: 1)²⁶.

Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı ilgili Meclis Komisyonlarında görüşülerek kabul edilmiş ve Genel Kurul gündemine indirilmiştir. Ancak 12 Haziran 2011 seçimleri dolayısıyla Meclis çalışmalarına ara verilmesi nedeniyle Genel Kurul'da görüşülemeyen Tasarı kanunlaşmamıştır. Bununla birlikte Tasarı'da sözü edilen değişikliklerin bazıları 3 Mayıs 2011 tarihli 6223 sayılı Kamu Hizmetlerinin Düzenli, Etkin ve Verimli Bir Şekilde Yürütülmesini Sağlamak Üzere Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Teşkilat, Görev ve Yetkileri ile Kamu Görevlilerine İlişkin Konularda Yetki Kanunu'na dayanarak çıkarılan ve bakanlıkların kuruluş ve görevlerinde önemli değişiklikler yapılmasıyla sonuçlanan kanun hükmünde kararname yoluyla uygulamaya konulmuştur.

29.6.2011 tarihinde kabul edilen 645 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuş²⁷ Bakanlığın hizmet birimlerinden Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü biyolojik çeşitlilikle ilgili görevleri

²⁶ Tasarı kapsamındaki söz konusu eleştiriler ve tartışmalar bir yönüyle Türkiye'nin her bölgesinde yapımı devam eden hidroelektrik santral (HES) projelerine ilişkindir. Sayıları binleri aşan HES'lerin, yapım aşamasında ve sonrasında çevre ve iklim üzerindeki etkileri nedeniyle biyoçeşitlilik için büyük tehdit oluşturduğu ileri sürülmektedir. UNESCO'nun, 'Dünya Biyosfer Rezerv Alanı' ilan ettiği ve Dünya Bankası-GEF tarafından desteklenen Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi'nin de uygulama alanlarından biri olan Artvin'in Maçahel (Camili) Vadisi üzerindeki 8 HES projesinden birisi olan Düzenli HES projesi bunun bir örneğidir (Derelerin Kardeşliği Platformu, 2010).

²⁷ Resmî Gazete Tarih 4 Temmuz 2011, Sayı 27984 (Mükerrer). Orman ve Su İşleri Bakanlığının biyolojik çeşitlilikle ilgili görevleri şunlardır: a) Ormanların korunması, geliştirilmesi, işletilmesi, ıslahı ve bakımı, çölleşme ve erozyonla mücadele, ağaçlandırma ve ormanla ilgili mera ıslahı konularında politikalar oluşturmak; b) Tabiatın korunmasına yönelik politikalar geliştirmek, korunan alanların tespiti, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve biyolojik çeşitlilik ile av ve yaban hayatının korunması, yönetimi, geliştirilmesi, işletilmesi ve işlettilmesini sağlamak; c) Su kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikalar oluşturmak.

üstlenmiştir. Yine 29.6.2011 tarihinde kabul edilen 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'yle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur.²⁸ 648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname'yle²⁹ Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kapatılmış ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü kurulmuştur.³⁰

Yeni yürürlüğe giren söz konusu yasal ve kurumsal değişikliklerin biyoçeşitlilik açısından etkileri halen tartışılmaktadır. Çağlar (2011b: 1), 636 sayılı KHK ile kurulması öngörülen yeni 'çevre yönetimi' düzeniyle 'çevre' nin gerektiği gibi yönetilemeyeceğini, her türlü çevresel değerın önceki dönemlerden çok daha kolay biçimde talana açılabilceğini ifade etmektedir. Ayrıca doğal sitler için koruma statülerinin yeniden belirlenmesi ve bu kararın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ve ilgili Komisyonları tarafından alınacak olması eleştirilmektedir. Koruma statülerinin değiştirilmesi, kaldırılması ya da Bakanlık kontrolünün artmasından endişe duyulmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye'de biyoçeşitliliğe yönelik çok sayıda yasal düzenleme ve kurum aracılığıyla çalışmaların yürütüldüğü, ulusal ve uluslararası projeler aracılığıyla belirli bölgelerde koruma çalışmalarında artış sağlandığı, uluslararası yükümlülüklerin gereğinin yapılmasına çalışıldığı görülmekle birlikte, nihai olarak biyoçeşitliliğin tam olarak korunabildiğini ve tahribinin önüne geçilebildiğini söylemek mümkün değildir.

²⁸ Resmî Gazete Tarih 4 Temmuz 2011, Sayı 27984 (Mükerrer). 8 Haziran 2011 tarihinde, 636 sayılı Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe konulmuştur. 636 sayılı KHK'nın yürürlüğe girmesinden yirmi gün sonra, 29 Haziran 2011 tarihinde 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile 645 sayılı Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe girmiştir. 644 sayılı KHK ile 636 sayılı KHK yürürlükten kaldırılmıştır (Çağlar, 2011a: 2).

²⁹ Resmî Gazete Tarih 17.08.2011, Sayı 28028. 648 sayılı KHK'daki değişiklikler kanunlaşmayan Tabiat ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanun Tasarısı'nda yer alan çeşitli değişiklikleri kapsamaktadır (Cihangir, 2011: 1).

³⁰ Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün bazı görevleri şunlardır: a) Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescil, onay ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tescil etmek. b) Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin tespit, tescil, onay, değişiklik ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tespit ve tescil etmek, yönetmek ve yönetilmesini sağlamak. c) Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirlemek ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak, değiştirmek, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak. (Madde 13/A)

Avrupa Komisyonu (2011: 100-101), *Türkiye 2011 İlerleme Raporu*'nda da biyolojik çeşitlilikle ilgili sorunlara dikkat çekilmektedir. Raporla göre, doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Doğa koruması ile ilgili çerçeve mevzuat henüz kabul edilmemiş; potansiyel Natura 2000 alanlarının³¹ listesi henüz derlenmemiştir. Ulusal biyoçeşitlilik stratejisi ve eylem planı ile bu alandaki uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir. Ülkede yeni büyük ölçekli su ve enerji altyapısının tesis edilmesinin, korunan flora ve fauna türleri üzerinde yaratacağı olası olumsuz etkilere ilişkin olarak artan endişeler bulunmaktadır. Rapor'a göre, doğa korumasına ilişkin sorumluluk, çeşitli kurumlar arasında açık bir şekilde paylaştırılmamıştır. Rapor'da biyolojik çeşitlilikle ilgili olarak Ramsar ve CITES Sözleşmelerinin de uygulanmadığına da dikkat çekilmektedir. Raporla göre, sulak alanların korunması yönetmeliğinde yapılan değişiklik, sulak alanların korunma durumunu zayıflatmış olup, Ramsar Sözleşmesi'nin gerekliliklerini karşılamamaktadır.

V. Gelecek İçin Stratejiler ve Öneriler

BÇS'nin uluslararası bir Sözleşme olmasının ilerisinde gerçek değeri, biyoçeşitlilik konusunun kapsamlılığına paralel olarak, çeşitli çıkar ve beklentilere sahip ülke ve grupları bir araya getiren bir forum sağlaması; çevre ve kaynak kullanımı arasında, korumayla ormancılık arasında, balıkçılık ve tarım arasında bir diyalog öngörmesi; bu şekilde kalkınmaya ekolojik bir perspektiften yaklaşmasıdır (Bodegård, 1997: 117).

Sözleşme'nin geleceği açısından bakıldığında, öncelikle en son 2010 yılında toplanan Onuncu Taraflar Konferansı'nda kabul edilen *2011-2020 Biyoçeşitlilik Stratejik Planı ve Aichi Biyoçeşitlilik Hedefleri 2011-2020* ile Sözleşme'nin gelecekteki hedefleri ve araçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.³² 2020 Hedeflerinde önceki 2010 Hedeflerine göre ilerleme vardır³³. Hedeflerin kapsamı genişlemiştir. Sadece bilimsel bakış açısı değil, biyoçeşitliliğin ekosisteme faydaları ve sosyal faydaları da dikkate alınmıştır. Önceki hedefler arasında yer almayan ticari balıkçılığa yer verilmiş ve biyoçeşitliliğe zarar veren ekonomik sübvansiyonların kaldırılması gibi önlemler gelmiştir. Daha somut, takvime bağlanmış hedefler de belirlenmiştir (HarropvePritchard, 2011: 478).

³¹Avrupa Birliği doğa koruma konusunda kuş ve habitatlarla ilgili Direktifleri doğrultusunda ve diğer Direktifler çerçevesindeki önlemlere ek olarak 'Natura 2000 Korunan Alanlar Ekolojik Ağı' oluşturarak biyolojik kaynaklarını gelecek nesillere aktarmayı amaçlamaktadır (Özüdoğru ve Duygu, 2009: 2).

³²Onuncu Taraflar Konferansı Sözleşme tarihinde en başarılı toplantılardan biri olarak görülmektedir ("Tenth meeting of the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity", 2010: 1).

³³2010 Biyoçeşitlilik Hedefine ilişkin sorunlar; Hedefin belirginlikten yoksun olması; yıl olarak bir zaman belirtmekle birlikte, CBD'de de olduğu gibi genel bir niyet açıklamasından çok az ileri gitmesi; oran olarak istenilen bir "son nokta" ortaya koymamış olmasıdır (Harrop ve Pritchard, 2011: 477).

Ancak kendisinden ötekilerin sıkıntılarını bu hedefler de de vardır. 2020 alt hedeflerinin birçoğu BÇS metnini tekrarlamaktadır. Hedeflerin bağlayıcı olmayan statüsü dikkate alındığında, BÇS'nin mevcut yükümlülüklerini güçlendirmedikleri görülmektedir. Hedefler Devletler için uygulanabilir araçlar oluşturmamaktadır. Bu hedeflerin ulusal düzeye uyarlanması ve bu düzeyde uygulanması önemlidir. Her ülkenin biyolojik kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını, o ülkenin ekolojik, siyasi, ekonomik ve sosyal koşulları belirler. Bu durumda yukarıdan- aşağıya doğru belirlenen hedefler uygun olmayabilir. Ayrıca Stratejik Plan'da Taraflar uygun bölgesel ve ulusal hedefler belirlemeye "davet edilmektedirler". Gelişmekte olan ülkelerin bu çerçevede kurumsal kapasite oluşturmaya ve finansal desteğe ihtiyaçları vardır (HarropvePritchard, 2011: 478).

BÇS'nin işler kılınması için, birçok engelin aşılması gerekmektedir. Sözleşme'nin geleceğinin şekillendirilmesinde dikkat çeken önerilerin bir kısmı Sözleşme'nin uygulanmasına yöneliktir. BÇS'nin kapsamlılığı bilimsel bakış açısından övgüye layık olmakla birlikte, bu niteliği Sözleşmenin uygulanması için gerekli politik isteği azaltmaktadır. Bu durumda yapılması gereken BÇS'nin onu özel kılan niteliği üzerinde odaklanması ve Sözleşmede yer alan üç temel hedefin entegre edilmesidir (McGraw, 2002: 24). BÇS artık politika geliştirmekten uzaklaşmalı ve özellikle ulusal ve yerel düzeyde somut sonuçları teşvik eden uygulama üzerine odaklanmalıdır (MorgeraveTsioumani, 2011: 30).

BÇS'nin uygulanabilmesi, biyoçeşitlilik kalkınma, yoksulluk ve ticaret ile birlikte düşünüldüğünde mümkün olabilecektir. Bu nedenle dile getirilen önerilerde söz konusu geniş ve kapsamlı yaklaşım önemli bir yer tutmaktadır. Zedan'ın da (2005: 498) ifade ettiği gibi, gerçek ilerlemenin başarılabilmesi için, biyoçeşitliliğin kalkınma düşüncesinin ve yoksulluk azaltma stratejilerinin önüne konulması gerekir. Biyoçeşitlilik tüm sektör politikalarına, özellikle ekonomi ve ticaret politikalarına entegre edilmelidir. Ticaret ile biyoçeşitlilik arasındaki ilişkinin daha somut bir şekilde kurulması gerekmektedir. Özellikle biyoçeşitliliğin yaşam açısından önemi; genetik kaynaklarla ilişkili olarak yerli ve yerel toplulukların bilgi, icat ve pratiklerinin korunması; genetik kaynaklara sürekli erişim ve genetik kaynakların hukuka aykırı tahsisi gibi konular açıklığa kavuşturulmalıdır. Ayrıca, çok taraflı anlaşmalar ve ticaret örgütleri arasında etkili eşgüdüm gereklidir.

BÇS'nin geleceği açısından gelişmiş ülkelere önemli görevler düşmektedir. Gelişmiş ülkeler sürdürülebilir tüketim ve üretime yönelik pozitif politikaları kabul etmede lider olmalıdır. Bu ülkeler kendi dış yardım, ticaret ve borç affı politikalarını yeniden gözden geçirmelidirler. Gelişmekte olan ülkelere yoksulluk ve çevresel bozulma kısır döngüsünü kırmaları için gerekli ek finansman kaynakları ve teknolojiyi sağlamalıdır (Zedan, 2005: 498). BÇS'nin gelişmekte olan ülkelere uygulanması için finansman konusuna daha stratejik bir şekilde yaklaşılmalıdır. GEF'in işleyişi değiştirilmeli; BÇS Sekreteryası'yla diğer donörler

arasında işbirliği geliştirilmeli ve daha formal bir küresel biyoçeşitlilik mekanizması kurulmalıdır (Lake, 2000: 74).

Bu öneriler tüm dünyada yaşamın temeli olan biyoçeşitliliğin korunması ve kaybının azaltılması yönünde önemli, ancak zorlu adımlardır. Ne var ki, biyoçeşitliliğin korunması, uluslararası hukukta diğer çevresel sorunlara göre daha büyük bir düzenleme zorluğu taşımaktadır (Koester, 2002: 102). Özellikle biyoçeşitliliğin uluslararası ticaret, fikri mülkiyet hakları, teknoloji transferiyle ilişkisi ve genel olarak çevre sorunlarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pozisyonları nedeniyle uluslararası bağlamda biyoçeşitliliğin karşı karşıya olduğu sorunların gerektiği ölçüde ele alınması kolay görünmemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin ortaya çıkış süreci, içeriği ve uygulanması üzerinde durulmuş, sorunları ve geleceğe ilişkin öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. BÇS biyoçeşitliliğin korunması hedefinin yanı sıra sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynaklardan elde edilen faydaların adil paylaşımı hedeflerini benimsemesi ile hem kendisinden önceki biyoçeşitlilikle ilgili uluslararası sözleşmelerden hem de kendi döneminin uluslararası sözleşmelerinden ayrılmaktadır.

Ancak Sözleşme'nin imzaya açıldığı Rio Konferansı'ndan yirmi yıl sonra gelinen noktada, biyoçeşitlilik kaybına neden olan süreçler artarak devam ettiği gibi, Sözleşme'nin uygulanmasındaki sorunlar da aşılabilmiş değildir. Söz konusu sorunların bir kısmı Sözleşme hedeflerinin sahiplenilmesi ve somutlaştırılması ile ilgilidir. Onuncu Taraflar Konferansı'nda ortaya konulan hedeflerde de görüldüğü gibi, normatif düzeyde Sözleşme'yi geliştirme çabaları geleceği şekillendirme açısından devam etmektedir. Ancak pratik olarak hedeflere ulaşma açısından bakıldığında, Taraflar Konferanslarının kararlarının daha somut, daha organize ve daha çok uygulamayı gözeten kararlar olması gerekir.

Diğer yandan biyoçeşitlilik konusunun uluslararası ticaret, fikri mülkiyet hakları, biyoteknolojinin kullanımı ve paylaşımı gibi konularla olan bağlantısı da çok açıktır. Bu durumda BÇS'yi yönlendiren mevcut işbirliği biçiminin çevre politikaları ile ekonomi politikalarını uzlaştırmaya çalışan bir işbirliği olduğu söylenebilir. Bu ise Sözleşme'nin geleceği açısından bakıldığında, doğrusal olmayan, kendi içinde çelişkileri ile ilerleyecek bir süreci akla getirmektedir.

Kaynakça:

- Ağca, B. (2002). ‘Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002’, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, Sayı: VII, Erişim: 05.11.2011, http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa.
- Aruoba, Ç. (1995). ‘Ticaret ve Çevre Politikaları’, *GATT ve Çevre*, 29 Kasım, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 17-41.
- Avrupa Komisyonu (2011). *Türkiye 2011 İlerleme Raporu*, 12 Ekim 2011 COM (2011) 666 Brüksel. Erişim: 25.10.2011, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf.
- ‘Biyolojik Çeşitlilik nedir?’ Erişim: 30.09.2011, <http://www.bcs.gov.tr/biodiversity/biodiversity.php>
- ‘Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Stratejik Plan’. Erişim: 30.03.2010, http://www.bcs.gov.tr/cross/crossdoc/Stratejik_Plan.doc.
- Baker, S. (2003). The Dynamics of European Union Biodiversity Policy: Interactive, Functional and Institutional Logics, *Environmental Politics*, 12 (3), Autumn, 23-41.
- Ballesteros, Martinez Diego A. (2006). "The Convention on Biological Diversity or the international construction of a contentious global common". en *Oasis* 2006-07, num. 12, Centro de Investigaciones y Proyectos Especiales, CIPE, Facultad de Finanzas, Gobierno y Relaciones Internacionales. Universidad Externado de Colombia, 27-38.
- Bodegård, J. (1997). ‘Implementation of the Convention on Biological Diversity Lessons from a National Perspective’, *International Governance on Environmental Issues*, M. Rolen ve diğerleri (ed.), Netherlands: Kluwer Academic Publication, 111-118.
- Caldwell, L. K. (1996). *International Environmental Policy*, Third Ed., Durham: Duke University Press.
- Chatterjee, P.ve Finger, M. (1994). *The Earth Brokers Power, Politics World Development*, London: Routledge.
- Chazournes, L. Boisson de (2008). ‘Convention on Biological Diversity’, Geneva. Erişim: 10.11.2011, <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/cpbcbd/cpbcbd.html>, 1-6.
- Cihangir, D. (2011). *İKV Değerlendirme Notu AB Çevre Politikaları ve 17 Ağustos 2011 Tarihli, 648 Sayılı KHK*, 1-6.
- Clark, W. C. (2003). ‘Global Environmental Divide’, *Environment*, Editorial, 1. Convention on Biological Diversity and the World Summit on Sustainable Development’. Erişim: 22.3.2010, <http://www.cbd.int/events/wssd.shtml>.
- Çağlar, Y. (2011a). ‘636, 644, 645’,. Erişim: 26.10.2011, <http://www.sehrinuzerindekieller.org/wp-content/uploads/2011/07/636644645.pdf>, 1-10.
- Çağlar, Y. (2011b). ‘636 Sayılı KHK’nin Hedeflediği ‘Çevre Yönetimi’ Düzeniyle ‘Çevre Yönetilemez!’ Erişim: 26.10.2011,

- <http://www.sehrinuzerindekieller.org/2011/06/17/636-sayili-khkknin-hedefledigi-cevre-yonetimi-duzeniyile-cevre-yonetilemez/>, 1–4.
- Çepel, N. (1992). *Doğa Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Defenders of Wildlife and the Center for Biological Diversity (2008). ‘The United States and the Convention on Biological Diversity’. 1-2. Erişim: 09.04.2010,
http://www.defendersofwildlife.org/resources/publications/programs_and_policy/international_conservation/the_u.s._and_the_convention_on_biological_diversity.pdf
- Demirayak, F. (2002). "Biyolojik Çeşitlilik-Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma". Aralık 2002, TÜBİTAK VİZYON 2023 Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, 1-30.
- Derelerin Kardeşliği Platformu. (23.07.2010). ‘Maçahel'den HES Kamu Yararına Uygun Değil!’, *Basın Bülteni*. Erişim: 10.11.2011,
http://derelerinkardesligi.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=97&Itemid=9).
- Díaz, C. L. (2006). Biodiversity for Sustainable Development: The CBD’s Contribution to the MDGs. *RECIEL*, 15(1), 30-38.
- DPT (1999). ‘VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005 Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’ne İlişkin Olarak Hazırlanan Not ’.16 Aralık. Erişim: 30.03.2010,
plan8.dpt.gov.tr/cevre/sozlenot.html.
- ‘Ek I Uygulamada Tarafların Deneyimine Dayalı Olarak Ekosistem Yaklaşımının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi’. Erişim: 30.03.2010,
http://www.bcs.gov.tr/cross/crossdoc/Ekosistem_yaklasimi.doc
- Environmental Conservation Organization (1994). ‘An Open Letter to the United States Senate’, September 19, 1. Erişim: 09.4.2010,
<http://sovereignty.net/p/land/biolet.htm>
- Finger, M. (1994). ‘Environmental NGOs in the UNCED Process’, T.Princen, ve M. Finger (eds.), *Environmental NGOs in World Politics Linking the Local and the Global*. London: Routledge, 186-213.
- Flitner, M. (1998). ‘Biodiversity: of Local Commons and Global Commodities’, M. Coldman (ed.), *Privatizing Nature: Political Struggles for the Global Commons*. London: Pluto Press, 144-166.
- Gözcüoğlu, B. (2009). Yabancı Türler ve Biyolojik İstila (Karadakiler), *Bilim ve Teknik*, Haziran, 84-85. Erişim: 26.12.2011,
<http://www.biyolojiyegitim.yyu.edu.tr/biyoloji/Yabanciturlerbiyistilakaradadoga09.pdf>
- Güneş, A. M. (2009). Biyolojik Çeşitliliğin Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Korunması, *TBB Dergisi*, 85, 35-85.
- Gürkan, B. (1995). ‘Uluslararası Ticaret Anlaşmalarında Ekolojinin ve Biyolojik Kaynakların Önemi’, *GATT ve Çevre*, 29 Kasım, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yay., 65-72.

- Güzelşarı, S. (2003). Küresel Kapitalizmin ‘Anayasası’: GATS. *Praksis*, 9, 117-142.
- Harrop, S. R. ve Pritchard, D. J. (2011). A hard instrument goes soft: The implications of the Convention on Biological Diversity’s current trajectory. *Global Environmental Change*, 21, 474-480.
- Hayırsever, F. T., ve Topçu, E. (2008). ‘Çevresel Hizmetler ve GATS’, *Küreselleşme Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyum 27-30 Mart 2008 Antalya*, 281-290.
- İşık, K. (1997). Biyolojik Çeşitlilik, *Açıköğretim Fakültesi Notları*, 14-39.
- Jacquemont, F. ve Caparrós A. (2002). ‘The Convention on Biological Diversity and the Climate Change Convention 10 Years After Rio: Towards a Synergy of the Two Regimes?’, *RECIEL*, 11 (2), 169-180.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2005). *Çevrebilim*, Beşinci Baskı, Ankara: İmge.
- Kılıçarslan, Hüsnüye (2011). ‘Genetik Kaynaklara Erişim Ve Yarar Paylaşımı Hakkında Nagoya Protokolü’, 1-3. Erişim: 05.11.2011, http://web.ogm.gov.tr/birimler/merkez/egitim/disiliskiler/Dokumanlar/sy2011oslo/Nagoya_Protokolu.pdf.
- Koester, V. (1997). The biodiversity convention negotiation process and some comments on the outcome. *Environmental Policy & Law*, June, 27 (3), 1-33.
- Koester, V. (2002). The Five Global Biodiversity-Related Conventions: A Stocktaking. *RECIEL*, 11 (1), 96-103.
- Kursar, T. A., Caballero-George Catherina C., Todd L. Capson, L.Cubilla-Rios, William H. Gerwick, Mahabir R Gupta, Alicia Ibanez, Roger G. Linington, Kerry L. Mcphail, Eduardo Ortegarbarria, Luz I. Romero, Pablo N. Solis, ve Phyllis D. Coley, (2006). ‘Securing Economic Benefits and Promoting Conservation Through Bioprospecting’, *BioScience*, 56 (12), December, 1005-1012.
- Lake, R. (1998). Finance for the Global Environment: The Effectiveness of the GEF as the Financial Mechanism to the Convention on the Biological Diversity. *RECIEL*, 7 (1), 68-75.
- ‘List of Parties’. Erişim: 02.04.2010, <http://www.cbd.int/convention/parties/list/>.
- McGraw, D. M. (2002). The CBD – Key Characteristics and Implications for Implementation. *RECIEL*, 11 (1), 17-28.
- Morgera, E. ve Tsioumani, E. (2011), ‘Yesterday, Today, and Tomorrow: Looking Afresh at the Convention on Biological Diversity’. University of Edinburgh School of Law Working Paper Series No 2011/21, 1-34.
- ‘National Biodiversity Strategies and Action Plans (NBSAPs)’, Erişim: 30.03.2010, <http://www.cbd.int/nbsap/>
- Özlür, I., Özkaya, Zeydan S., Yaşar C. G., Özgönül N., ve Özlür F. (2010). ‘Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı: Yabancılaşma, Mülksüzleştirme’, 30 Ekim, Erişim: 12.01.2011, <http://www.habitat.org.tr/cevre-ekoloji/37-cevre/812-tabiatibi-yolojik-cesitliliği-koruma.html>.

- Özüdoğru, E. ve Duygu A. E. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Sürecinde Natura 2000 Korunan Alanlar Ekolojik Ağı'nın Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-6.
- Raustiala, K. (1997). Domestic Institutions and International Regulatory Cooperation: Comparative Responses to the Convention on Biological Diversity, *World Politics*, 49 (4), 482-509.
- Raustiala, K. ve Victor, D. G. (2004). The Regime Complex for Plant Genetic Resources, *International Organization*, 58, Spring, 277-309.
- Secretariat of the CBD (2006). *Global Biodiversity Outlook 2*, Montreal. Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-08/official/cop-08-12-en.pdf>.
- Secretariat of the CBD (2010). *Global Biodiversity Outlook 3*, Montreal. Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/gbo3/ebook/>.
- Secretariat of the CBD (2011). *Nagoya Protocol On Access To Genetic Resources And The Fair And Equitable Sharing Of Benefits Arising From Their Utilization To The Convention On Biological Diversity Text And Annex*, Montreal. Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf>.
- Streck, C. (2001). The Global Environmental Facility- A Role Model for International Governance?, *Global Environmental Politics*, 1 (2), May, 71-94.
- 'Status of Signature, and ratification, acceptance, approval or accession', Erişim: 30.09.2011 <http://www.cbd.int/abs/nagoya-protocol/signatories/>.
- 'Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets', Erişim: 5.11.2011, <http://www.cbd.int/sp/>.
- 'Strategic Plan', Erişim: 30.03.2010, <http://www.cbd.int/sp/>
- 'Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı Hazırlık Süreci İle Alakalı Basın Açıklaması". Erişim: 30.9.2011, http://www.ormansu.gov.tr/cob/haberduyuru/guncelhaber/10-10-29/Tabiat%C4%B1_ve_Biyolojik_%C3%87e%C5%9Fitlili%C4%9Fi_Koruma_Kanunu_Tasar%C4%B1s%C4%B1_Haz%C4%B1rl%C4%B1k_S%C3%BCreci_%C4%B0le_Alakalı%C4%B1_Bas%C4%B1n_A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1.aspx?sflang=tr.
- 'Tenth meeting of the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity'. Erişim: 05.11.2011, <http://tkbulletin.wordpress.com/2010/11/03/meeting-review-tk-at-cbd-cop-10/>.
- 'Ulusal Rapor', (2006), Erişim: 05.11.2011. http://www.bcs.gov.tr/resources/kaynaklar/2_Ulusal_Rapor.doc.
- 'Tabiat ve biyolojik çeşitlilik Tasarısı Mecliste'. Erişim: 13.11.2011, <http://www.euractiv.com.tr/cevre/article/tabiat-ve-biyolojik-eitlilik-tasars-mecliste-014740>.
- Tan, A. ve Mehmet Demir, Ayhan Çağatay, Ayfer Bilginler, Haydar Fersoy, Fatih Ekmekçi (2008). *Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS) 9. Taraflar Konferansı Görev Raporu*. Erişim:05.11.2011,

- http://web.ogm.gov.tr/diger/biyocesitlilik/Dokumanlar/cop9_gorev_raporu.pdf.
- TC Çevre ve Orman Bakanlığı (2008). ‘Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı 2007.’ Ankara.
- TC Çevre ve Orman Bakanlığı (2010). ‘Rio Sözleşmeleri Kapsamında Türkiye’nin Ulusal Kapasitesinin Değerlendirilmesi Projesi Ulusal Tematik Rapor’. Ankara.
- TMMOB (2011). ‘Tabiati ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı Bu Haliyle Kabul Edilemez’, 11 Ocak. Erişim: 12.01.2011,
http://www.yapi.com.tr/Haberler/tabiat-ve-biyolojik-cesitliliği-koruma-kanunu-tasarisi-bu-haliyle-kabul-edilemez_85050.html.
- Topçu, F.(2008). *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden ‘Yönetişim’e Geçiş Sorunu*, Ankara: Turhan.
- UNEP/CBD/COP 1 Decision I/2 (Annex II List Of Developed Country Parties And Other Parties Which Voluntarily Assume The Obligations Of Developed Country Parties).
Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/doc/handbook/cbd-hb-10-01-en.pdf>.
- UNEP/CBD/COP/3/5, Decision III/5, Additional guidance to the financial mechanism, 4 - 15 November 1996. Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7101>.
- UNEP/CBD/COP/4/9, Decision IV/9, Implementation of Article 8(j) and related provisions, 4 - 15 May 1998.Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7132>.
- UNEP/CBD/COP/5/26, Decision V/26, Access to genetic resources, 15 - 26 May 2000.
Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7168>.
- UNEP/CBD/COP/7/28, Decision VII/28, Protected areas (Articles 8 (a) to (e)), 9 - 20 February 2004. Erişim: 05.11.2011, <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7765>.
- UNEP/CBD/COP/7/30, Decision VII/30, Strategic Plan: future evaluation of progress, 9 - 20 February 2004. Erişim: 05.11.2011,
<http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7767>.
- Yürekli, S. (1995). ‘GATT ve Çevre İlişkisi Üzerine Fikri Mülkiyet Hakları ve Çevre Korunması Bağlamında Bir Değerlendirme’, *GATT ve Çevre*, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yay., Kasım, 49-64.
- Zedan, H. (2005). The role of the convention on biological diversity and its protocol on biosafety in fostering the conservation and sustainable use of the world’s biological wealth for socio-economic and sustainable development. *Journal of Industrial Microbiology & Biotechnology*, 32, 496–501.